

ICIP WORKING PAPERS:
2011/5

Una anàlisi comparativa de la despesa militar espanyola en el molt llarg termini (1850-2009)

Alfonso Herranz Loncán

Oriol Sabaté Domingo

Gregori Galofré-Vilà

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

Una anàlisi comparativa de la despesa militar espanyola en el molt llarg termini (1850-2009)

Alfonso Herranz Loncán

Oriol Sabaté Domingo

Gregori Galofré-Vilà

Institut Català Internacional per la Pau
Barcelona, novembre de 2011

Gran Via de les Corts Catalanes 658, baixos · 08010 Barcelona
T. +34 93 554 42 70 | F. +34 93 554 42 80
recerca.icip@gencat.cat | <http://www.icip.cat>

Editors

Javier Alcalde i Rafael Grasa

Consell editorial

Pablo Aguiar, Laia Balcells, Alfons Barceló, Gema Collantes-Celador,
Caterina Garcia, Abel Escribà, Tica Font, Antoni Pigrau, Xavier Pons,
Alejandro Pozo, Mònica Sabata, Jaume Saura, Josep Maria Terricabras
i Léonie Van Tongeren

Disseny gràfic

Fundació Tam-Tam

Maquetació i impressió

Àtona, SL / gama, sl

ISSN

2013.5793 (edició online)

2013.5785 (edició en paper)

ELS AUTORS

Alfonso Herranz és professor titular del Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la UB. Llicenciat en economia i en història (Univ. de Saragossa), és doctor per la LSE, amb una tesi sobre les relacions entre polítiques d'infraestructures i creixement econòmic a Espanya des de mitjans del segle XIX fins la Guerra Civil.

Oriol Sabaté és llicenciat en Economia per la UPF, màster en Globalització, Desenvolupament i Cooperació per la UB, i també en Història Econòmica (UB, UAB i Univ. de Saragossa). La seva tesi doctoral en curs aborda els condicionants de la despesa militar a Espanya en el llarg termini.

Gregori Galofré-Vilà és llicenciat en Ciències Econòmiques per la UB, màster en Integració Econòmica Internacional per la UPM, i també en Història Econòmica (UB, UAB i Univ. de Saragossa). Actualment realitza la tesi doctoral a la Universitat de Southampton sobre l'efecte del canvi climàtic en els nivells de benestar dels països més endarrerits (1800-2010). Aquest treball és resultat de l'ajut concedit en la convocatòria d'ajuts a la recerca RICIP 2009.

RESUM

El finançament de la institució militar ha estat una de les principals prioritats pressupostàries de l'Estat espanyol durant bona part de l'etapa contemporània. En les pàgines que segueixen a continuació es presenta, en primer lloc, una sèrie de despesa militar espanyola des de 1850 fins a l'actualitat amb l'objectiu d'analitzar l'esforç fiscal de l'Estat espanyol en l'àmbit militar en el llarg termini des d'una perspectiva comparada; en segon lloc, es realitza, mitjançant l'aplicació de la metodologia economètrica, una primera aproximació als condicionants d'aquesta despesa i a les seves conseqüències a nivell econòmic.

Paraules clau: Despesa militar, Despesa social, Estudis econòmics, PIB, Esforç fiscal, Espanya

ABSTRACT

Military spending has been one of the main budgetary priorities in Spain throughout most of the contemporary period. In this article, the authors present, firstly, a series of Spanish military expenditure from 1850 to the present day as the basis for a long-term comparative analysis of fiscal measures of military implication used by the Spanish State; this is followed by the application of an econometric model to provide an overview of the factors that have affected military expenditure and their consequences in economic terms.

Key Words: Military expenditure, Social expenditure, Economic studies, GDP, Tax effort, Spain

RESUMEN

La financiación de la institución militar ha sido una de las principales prioridades presupuestarias del estado español durante buena parte de la etapa contemporánea. En las páginas que siguen se presenta, en primer lugar, una serie de gasto militar español desde 1850 hasta la actualidad con el objetivo de analizar el esfuerzo fiscal del estado español en el ámbito militar en el largo plazo desde una perspectiva comparada; en segundo lugar, se realiza, mediante la aplicación de la metodología econométrica, una primera aproximación a los condicionantes de este gasto y a sus consecuencias a nivel económico.

Palabras clave: Gasto militar, Gasto social, Estudios económicos, PIB, Esfuerzo fiscal, España

SUMARI

1. INTRODUCCIÓ	7
2. METODOLOGIA	8
2.1. DEFINICIÓ DE DESPESA MILITAR	8
2.2. FONTS D'INFORMACIÓ SOBRE LA DESPESA MILITAR ESPANYOLA	11
3. RESULTATS	15
3.1. L'EVOLUCIÓ DE LA DESPESA MILITAR ESPANYOLA EN EL LLARG TERMINI	15
3.2. LA PRIORITAT DE LA DESPESA MILITAR EN L'ÚLTIM SEGLE I MIG: ALGUNS INDICADORS	18
3.3. LA DESPESA MILITAR ESPANYOLA EN EL CONTEXT INTERNACIONAL	24
3.4. DESPESA MILITAR, DESPESA SOCIAL I CREIXEMENT ECONÒMIC	30
3.5. LA PRIORITAT DE LA DESPESA MILITAR ESPANYOLA EN EL LLARG TERMINI: UNA PRIMERA ANÀLISI EXPLICATIVA	36
4. CONCLUSIONS	45
5. REFERÈNCIES	49

1. INTRODUCCIÓ¹

L'objectiu general d'aquest treball és l'estudi de l'evolució de la despesa pública militar espanyola en el molt llarg termini (des de mitjans del segle XIX, quan es comença a comptar amb fonts d'informació sistemàtiques, fins l'actualitat). Aquesta és la primera vegada que s'analitza el tema de la despesa pública espanyola en l'àmbit militar amb aquest grau de profunditat i per a un abast temporal tan llarg. En el context espanyol, amb l'excepció del treball preliminar de Gadea i Montañés (2001), els estudis anteriors sobre aquest tema havien estat restringits a períodes més curts i aspectes parcials de la despesa militar, o bé consistien en breus referències al tema en el context d'estudis globals d'història política o història militar (cf. per exemple, Alpert, 2008; Cachinero, 1988; Cardona, 1983 y 2008; Christiansen, 1974, Cubel, 1994; Cosidó, 1994, i, per etapes anteriors a l'analitzada aquí, Cuenca, 2009, o González Enciso, 2009). En el context internacional, el cas espanyol havia estat analitzat de forma molt somera en el marc d'estudis de cort transversal sobre el període 1870-1913 (Eloranta, 2007) o sobre les dècades recents (a partir de les dades publicades en els anuaris del SIPRI). En aquest treball hem adoptat per primera vegada una perspectiva comparativa i de molt llarg termini, reconstruint les dades de despesa militar des de 1850 a partir de les fonts d'informació primàries, comparant-les amb les d'altres països i analitzant les seves relacions amb el desenvolupament econòmic espanyol al llarg del darrer segle i mig. Més concretament, els objectius específics d'aquest treball han estat els següents:

- 1) Elaboració i anàlisi estadística d'una sèrie temporal de la despesa militar pública espanyola entre 1850 i 2009. Hem tractat de respondre a preguntes com ara: quina va ser la taxa de creixement de la despesa militar espanyola en el llarg termini?; quins van ser els pe-

1. Agraïm a Sergio Espuelas, José Alejandro Peres Cajías i Enric Tello el seu ajut i suggeriments per l'elaboració d'aquest document de treball, així com les facilitats i l'ajuda rebuda pel personal de la Biblioteca Central del Ministeri d'Economia i Hisenda i del personal de la Intervenció General de l'Administració de l'Estat (IGAE). Cap d'ells és responsable dels errors i mancances del text.

riodes de creixement més intens de la despesa militar?; com va canviar la composició de la despesa militar al llarg del temps?

- 2) Aproximació a l'esforç fiscal (en termes de renda nacional i despesa pública total) realitzat per l'Estat espanyol en l'àmbit militar en el llarg termini, i comparació del mateix amb la informació disponible per altres països. Hem intentat esbrinar quina prioritat van donar els governs a la despesa militar en cada període i fins quin punt aquesta prioritat va ser més o menys gran que la d'altres països desenvolupats durant els diferents períodes.
- 3) Aproximació, mitjançant l'aplicació de metodologia economètrica, a les relacions de causalitat existents entre, d'una banda, la despesa militar i, d'altra banda, la despesa social i educativa i el creixement de l'economia espanyola al llarg del temps. Hem tractat d'analitzar, d'una banda, si l'evolució de la despesa militar va tenir cap influència (positiva o negativa) sobre el creixement de l'economia espanyola i, d'altra banda, si va haver-hi un trade-off al llarg del període entre despesa militar i despesa social i educativa, és a dir, si el creixement de la despesa militar va ser un obstacle al desenvolupament de l'Estat del Benestar.
- 4) Realització d'una primera aproximació quantitativa als factors determinants de l'evolució de la càrrega militar espanyola (ràtio entre despesa militar i PIB). Hem intentat fer una identificació preliminar d'aquells factors econòmics, polítics i militars que poden ajudar a explicar la prioritat donada pels governs a la despesa militar al llarg del període analitzat.

2. METODOLOGIA

2.1. DEFINICIÓ DE DESPESA MILITAR

El punt de partida d'aquest treball ha estat la definició del concepte de despesa militar. En aquest sentit, atès que el principal objectiu de la recerca era poder comparar els nivells de despesa militar de l'Estat espanyol amb els d'altres països, hem optat per fer servir en la mesura

del possible les definicions i els criteris més utilitzats internacionalment per l'elaboració d'estadístiques de despesa militar, com ara els de l'OTAN i el SIPRI. De fet, pel que fa a l'estructura de la despesa militar, tots dos criteris són força coincidents². A la Taula 1 es mostren, de manera molt esquemàtica, els aspectes fonamentals de la definició de despesa militar d'acord amb el criteri de la OTAN, que hem utilitzat com a base d'aquest estudi:

Taula 1. El criteri OTAN de definició de despesa militar

A) Aspectes generals
<ol style="list-style-type: none"> 1) Es consideren només les despeses finals, no les despeses pressupostades. 2) S'assignen les despeses a l'any en les quals han estat reconegudes, no a l'any en que han estat executades. 3) S'inclouen les despeses de caràcter militar dels ministeris militars. 4) S'inclouen les despeses de caràcter civil dels ministeris militars sempre que aquestes tinguin com a finalitat el recolzament de l'activitat militar. 5) S'inclouen les despeses de caràcter militar dels ministeris civils. 6) S'exclouen les despeses de caràcter civil dels ministeris militars que no tinguin com a finalitat el recolzament de l'activitat militar. 7) L'ajuda militar es comptabilitzada com a despesa militar del país donant.
B) Despeses incloses a la definició de despesa militar
B.1. Despeses per les forces militars i el seu suport
<ol style="list-style-type: none"> 1) Salaries de soldats i oficials. 2) Salaries de tècnics, buròcrates, etc. que treballin dins de les forces armades o connectats amb la organització militar.

2. La principal diferència aparent que hem detectat entre ambdós criteris és que el SIPRI exclou de la despesa militar les despeses dedicades a la desmobilització militar, la reconversió d'instal·lacions de producció d'armes i la destrucció d'arsenal militar, mentre que el criteri OTAN (fins on hem pogut veure) no sembla tenir en compte aquesta exclusió. Tanmateix, aquesta diferència és escassament rellevant pel nostre cas d'estudi, i hem considerat ambdós criteris com pràcticament equivalents.

- 3) Serveis mèdics, beneficis fiscals i beneficis socials dels agents mencionats a (1) i (2) (inclosos els seus familiars).
- 4) Pensions dels agents mencionats a (1) i (2).
- 5) Escoles militars, hospitals militars, etc.
- 6) Despesa corrent en compra d'armament.
- 7) Construcció d'infraestructura, habitatges, etc.
- 8) Operacions i manteniment.
- 9) Compra d'altres bens.
- 10) Recerca militar i desenvolupament.

B.2. Altres despeses amb objectius militars/defensius/estratègics

- 1) Emmagatzematge de bens estratègics (sempre que estigui gestionat i finançat per organitzacions militars).
- 2) Emmagatzematge d'armes, línies de producció, etc. (sempre que estigui gestionat i finançat per organitzacions militars).
- 3) Subsidis de producció d'armament / Subsidis de conversió d'armament.
- 4) Ajuda militar a altres països.
- 5) Contribucions a organitzacions internacionals.

B.3. Despeses per altres forces

- 1) Forces paramilitars (sempre que estiguin entrenades, equipades i preparades per operacions militars).
- 2) Guàrdia de frontera (sempre que estigui entrenada, equipada i preparada per operacions militars).
- 3) Policia (sempre que estigui entrenada, equipada i preparada per operacions militars).

B.4. Altres despeses

- 1) Ajuda humanitària i davant de desastres.
- 2) Forces de pau de la ONU.

B.5. Obligacions per futures despeses (despeses obtingudes a crèdit)

<i>C) Despeses excloses de la definició de despesa militar.</i>
<i>C.1. Despeses per accions militars passades</i>
1) Ajudes a veterans 2) Servei del deute de guerra
<i>C.2. Altres despeses</i>
1) Defensa civil

Fonts: elaboració pròpia a partir de Brzoska (1995), Cosidó (1994), Pérez Muñelo (2009) i Sköns (2002).

2.2. FONTS D'INFORMACIÓ SOBRE LA DESPESA MILITAR ESPANYOLA

La principal font de dades utilitzada per estimar la despesa militar pública espanyola en el llarg termini ha estat constituïda per les *Cuentas Generales del Estado*, que des del 1850 registren tots els moviments d'ingressos i despeses de l'Estat en les seves tres fases fonamentals: 1) ingressos i despeses pressupostades, 2) quantitats reconegudes i liquidades, i 3) pagaments i cobraments realitzats. Les diferències entre aquestes tres fases de la despesa, encara que habitualment poc importants, poden arribar a ser significatives en alguns casos. En aquest treball, d'acord amb el criteri OTAN descrit més amunt i amb el que és habitual en la recerca sobre despesa pública (FMI, 2001), i igual que en altres anàlisis històriques sobre el tema (Instituto de Estudios Fiscales, 1976; Comín i Díaz, 2005), hem utilitzat les xifres corresponents a la segona fase, és a dir, les despeses reconegudes i liquidades. La raó fonamental que explica la preferència per la segona fase és que, en ocasions, els crèdits pressupostats poden arribar a no ser aplicats i, per tant, no constitueixen un reflex precís de l'activitat real de l'Estat. D'altra banda, pel que fa a la tercera fase (els pagaments i cobraments realitzats), encara que és útil per conèixer els moviments de caixa, no aporta informació sobre el moment en que va néixer cada obligació.

Les *Cuentas Generales del Estado* estan disponibles amb caràcter anual de forma quasi ininterrompuda des del 1850, amb l'excepció

dels períodes que van de l'exercici 1873-74 al 1878-79 i de l'exercici 1882-83 al 1892-93. Per omplir els buits d'informació corresponents a aquests anys, hem utilitzat les xifres de despesa pública estimades per l'Institut de Estudios Fiscales (1976) a partir dels pressupostos de l'Estat i dels resums estadístics disponibles de les *Cuentas Generales* pels anys 1850-1890. Com que el nivell de desagregació de les dades publicades per l'Institut de Estudios Fiscales és inferior al de les *Cuentas Generales del Estado*, per aquests anys, coneguts habitualment com «de comptabilitat endarrerida», hem suposat, quan ha estat necessari, que la composició de la despesa era similar a la dels anys immediatament anteriors.

Seguint a Cosidó (1994) i Pérez Munielo (2009), per tal de construir una sèrie de despesa militar adaptada al criteri OTAN a partir dels conceptes recollits a les *Cuentas Generales del Estado*, hem comptabilitzat, sempre que ha estat possible, les obligacions reconegudes en les partides de despesa que s'indiquen a la Taula 2.

Taula 2. Conceptes pressupostaris inclosos en la sèrie de despesa militar

A) <i>CATEGORIES DE DESPESES INCLOSES A LA DESPESA MILITAR SEGUINT EL CRITERI OTAN</i>	
1) Despeses de caràcter militar i civil dels Ministeris de la Guerra, Marina i Aire (a partir de 1978 fusionats en el Ministeri de Defensa).	
2) Despeses de caràcter militar comptabilitzades en altres seccions pressupostàries. Més concretament, s'han considerat com a despesa militar les següents seccions i partides:	
SECCIÓ PRESSUPOSTÀRIA	PARTIDES INCLOSES A LA SÈRIE DE DESPESA MILITAR
<i>Secció Classes Passives.</i>	<i>Classes passives militars.</i>
<i>Secció Càrregues de Justícia del Ministeri de Marina.</i>	<i>Despeses de material del Ministeri de Marina.</i>

<i>Secció Despeses Reproductives.</i>	<i>Despeses de material dels Ministeris de la Guerra i Marina.</i>
<i>Secció Despeses d'administració i resguard de rentes.</i>	<i>Despeses de material del Ministeri de Marina.</i>
<i>Secció Despeses de les Contribucions i Rendes Públiques.</i>	<i>Despeses no identificades del Ministeri de Marina.</i>
<i>Secció Despeses Extraordinàries.</i>	<i>Despeses de material del Ministeri de la Guerra i despeses de personal i material del Ministeri de Marina.</i>
<i>Secció Acció d'Espanya al Marroc.</i>	<i>Despeses de personal i material dels Ministeris de la Guerra, Marina i l'Aire.</i>
<i>Secció Obligacions a Extingir.</i>	<i>Despeses de personal i material dels Ministeris de la Guerra, Marina i Aire.</i>
B) CATEGORIES DE DESPESES NO INCLOSES A LA DESPESA MILITAR SEGONS EL CRITERI OTAN	
1) Despeses civils que no recolzen l'activitat militar, com ara l'administració colonial, la marina mercant, els establiments científics de marina, els museus militars o el transport de personal civil.	
2) Despeses en forma d'ajudes a veterans	
3) Despeses de la Guardia Civil i el cos de Carabineros ^a	

Fonts i notes: elaboració pròpia a partir de Cosidó (1994) i Pérez Munielo (2009).

(a) Segons els autors citats, la Guardia Civil no compleix els requisits per ser considerada dins de la despesa militar; pels mateixos motius no hem inclòs a la sèrie final de despesa el cos de Carabineros ni la Milícia Nacional, recuperada transitòriament durant el Bienni Progressista (1854-1856). Tanmateix, hem recollit informació completa sobre la despesa estatal d'aquests tres cosos per realitzar-ne una anàlisi detallada en el futur.

El nivell de desagregació de les dades ha estat condicionat pel limitat grau de desagregació que ofereixen les *Cuentas Generales del Estado*³. En aquest sentit, en certes ocasions ha estat necessari introduir alguns supòsits, sempre de caire menor, per tal de poder oferir una desagregació homogènia per tota la sèrie. Aquests supòsits s'especifiquen a continuació:

- a) Des del 1851 fins al 1935 la despesa de les diverses seccions ministerials inclouen certs imports agregats sota l'epígraf «Obligaciones que carecen de crédito legislativo» (amb petites modificacions de nom al llarg del període). Seguint el criteri de l'Instituto de Estudios Fiscales (1976), i malgrat la falta d'especificació de l'epígraf, hem considerat tota aquesta despesa com a despesa en personal. L'anàlisi detallada d'alguns volums dels Pressupostos Generals de l'Estat, en els quals es fa una desagregació de la despesa pressupostada sota aquest epígraf, sembla confirmar que bona part d'aquesta despesa era despesa en personal. Tanmateix, com a conseqüència d'aquesta decisió, la despesa en personal pot estar lleugerament sobrevalorada en la sèrie final. Aquesta sobreestimació, de tota manera, no pot ser gaire significativa, atès que aquest epígraf en molt poques ocasions superava el 5 per cent de la despesa ministerial.
- b) La falta de desagregació entre despesa en personal i en material també afecta altres epígrafs menors, que han hagut de considerarse, o bé com a despesa en personal o bé com a despesa en compres de bens i serveis i altres. Alguns exemples són les partides de «Gastos de una quinta» de 1867, «Gastos del batallón de voluntarios de Cataluña» del 1870, «Gastos por los sucesos de Melilla» de 1893, etc. La despesa s'ha classificat com a personal o material en funció de la seva naturalesa aparent, fent servir els criteris establerts per l'Instituto de Estudios Fiscales (1976)

3. En relació amb aquesta qüestió, els volums dels Pressupostos Generals de l'Estat (les xifres dels quals, tanmateix, corresponen a despesa pressupostada, i no efectiva) contenen una desagregació molt més fina de la despesa. La nostra agenda de recerca pel futur inclou un examen d'aquestes dades que ens permeti una anàlisi més detallada de la composició de la despesa militar, encara que sigui a partir d'informació pressupostària. Així doncs, la informació que aquí es presenta és una primera aproximació provisional, que esperem millorar en el futur proper.

c) Entre el 1860 i el 1864 les despeses del Ministeri de la Guerra inclouen un epígraf anomenat «Gastos de la Guerra de África», que només es classifica entre personal i material l'any 1860. Pels altres anys (1861-1864), s'ha desagregat l'epígraf en funció de la seva composició l'any 1860.

Finalment, cal esmentar que no ens ha estat possible consultar algunes de les *Cuentas Generales del Estado* dels anys posteriors a 1983. És per això que, a partir d'aquest any, hem prolongat la nostra sèrie utilitzant les dades de despesa militar disponibles de forma agregada en la base de dades del SIPRI⁴.

3. RESULTATS

3.1. L'EVOLUCIÓ DE LA DESPESA MILITAR ESPANYOLA EN EL LLARG TERMINI

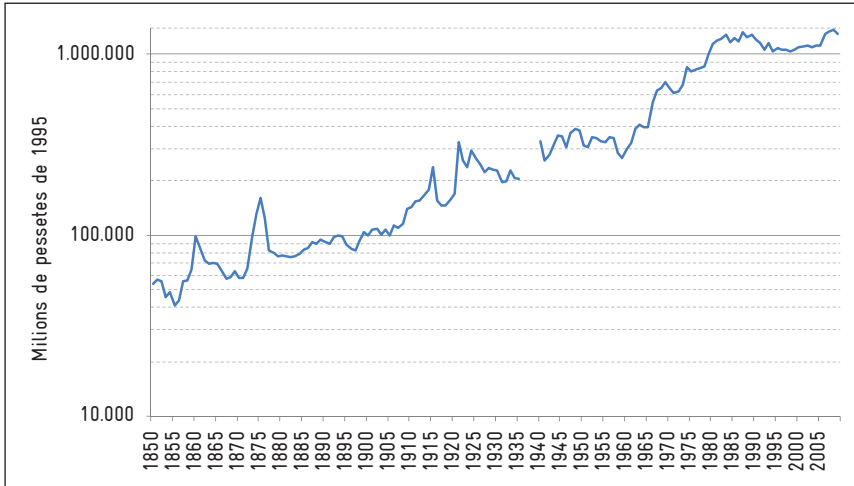
El gràfic 1 mostra l'evolució de la despesa militar espanyola des de 1850 fins l'actualitat en milions de pessetes constants de 1995, i el gràfic 2 presenta l'evolució de la despesa militar per càpita, també en pessetes constants de 1995⁵. Hem representat les sèries en escala logarítmica, per tal que es puguin comparar més clarament les taxes de creixement de la despesa en diferents períodes.

Tal com indiquen els gràfics anteriors, la despesa militar de l'Estat espanyol ha experimentat una tendència globalment ascendent al llarg de l'últim segle i mig, amb una taxa de creixement mitjana del 2,2 per cent anual en termes agregats i del 1,5 per cent en termes per càpita. Com a conseqüència, la quantitat de recursos públics dedicada a

4. Estem en contacte amb la biblioteca de la Intervenció General de l'Administració de l'Estat (IGAE) per tal d'obtenir aquesta informació i poder produir en el futur xifres desagregades de despesa militar pels anys posterior a 1983.

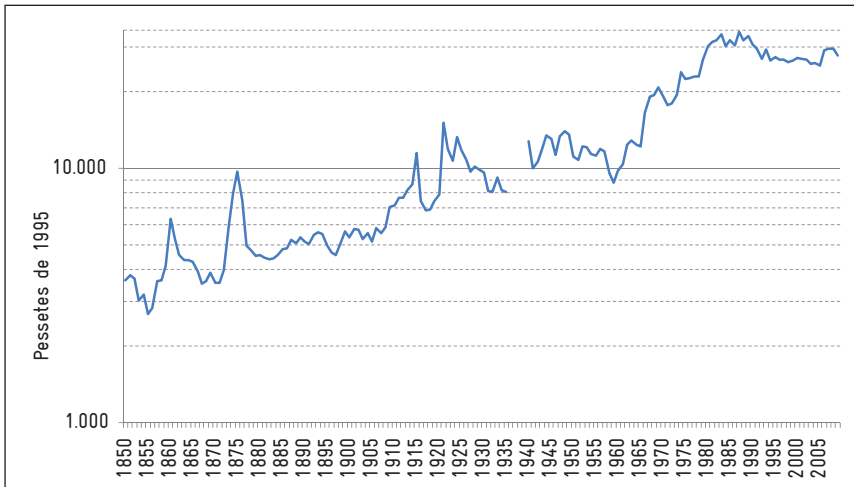
5. Les xifres fan referència als anys naturals. Quan les *Cuentas Generales del Estado* no cobreixen anys naturals, sinó exercicis de 1 de juliol a 30 de juny de l'any següent (com ara entre 1862 i 1899 o entre 1918 i 1926), hem fet les adaptacions necessàries, tot suposant una distribució de la despesa a parts iguals entre els dos semestres de l'any.

Gràfic 1. Despesa militar espanyola (1850-2009)

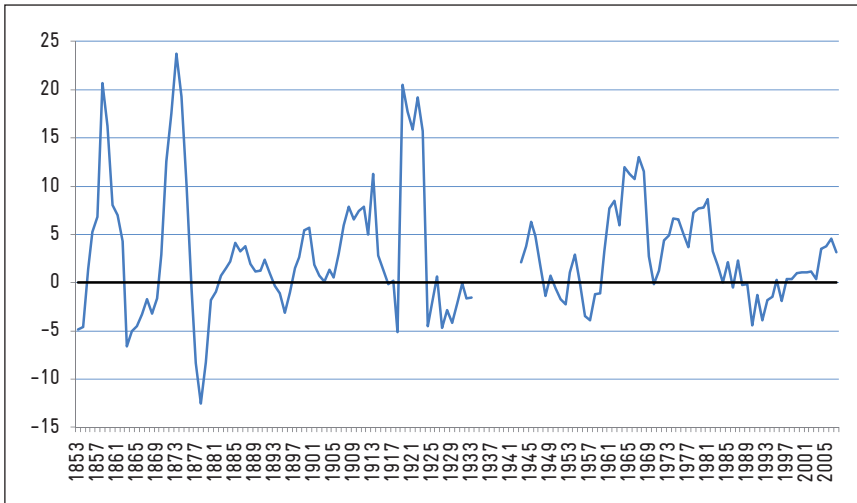
Fonts: elaboració pròpia a partir de les Cuentas Generales del Estado, les dades de SIPRI, i el deflactor del PIB de Prados de la Escosura (2003), fins l'any 2000, i de l'Institut Nacional de Estadística posteriorment.

Gràfic 2. Despesa militar espanyola per habitant (1850-2009)

Fonts: per despesa militar, veure gràfic 1; per la població, Maluquer de Motes (2008) i, pels últims anys, base de dades de l'Institut Nacional de Estadística.

Gràfic 3. Taxa de creixement anual de la despesa militar espanyola (mitjana mòbil de 5 anys) (%)

Font: elaboració pròpia (veure Gràfic 1).

aquesta finalitat s'ha multiplicat per 24 en termes agregats i per 8 en termes per càpita. Tanmateix, aquest creixement global ha tingut lloc a través de l'alternança d'etapes d'estabilitat, i fins i tot de recessió, amb altres de ràpida expansió. Per tal d'observar millor les fluctuacions de la sèrie, al gràfic 3 presentem la taxa de creixement anual de la despesa militar real (hem suavitzat la sèrie a través d'una mitjana mòbil de 5 anys, per tal de poder observar millor les diferències entre etapes de creixement i de caiguda).

Les fluctuacions de la despesa militar mostrades al gràfic 3 reflecteixen en bona mesura els esdeveniments de la història militar i fiscal espanyola de l'últim segle i mig. Alguns dels pics de la sèrie corresponen a moment d'especial intensitat de l'activitat bèl·lica espanyola, com ara el final de la dècada de 1850 i l'inici de la dècada de 1860 (amb diverses intervencions espanyoles en el exterior), els conflictius anys de la I República i el principi de la Restauració (amb la coincidència de dues guerres civils i un conflicte colonial) i els mo-

ments àlgids de la guerra del Marroc⁶. Però també hi ha episodis de creixement accelerat en etapes de pau, com ara els anys del «desarrollismo» franquista i el principi de la democràcia. En aquest període, l'expansió de la despesa no va estar vinculada amb necessitats bèl·liques sinó al ràpid desenvolupament del Sector Públic que va tenir lloc a partir dels anys 60, i que va posar les primeres bases de l'Estat de Benestar espanyol.

Finalment, pel que fa a les etapes contractives que apareixen al gràfic 3, en la major part dels casos estan associades amb la tornada a la normalitat després dels moments d'expansió de la despesa militar esmentats. Aquest es el cas dels anys amb taxes de creixement negatives de la segona meitat del segle XIX, el final de la dictadura de Primo de Rivera i la Segona República i bona part de les dècades de 1950 i de 1980.

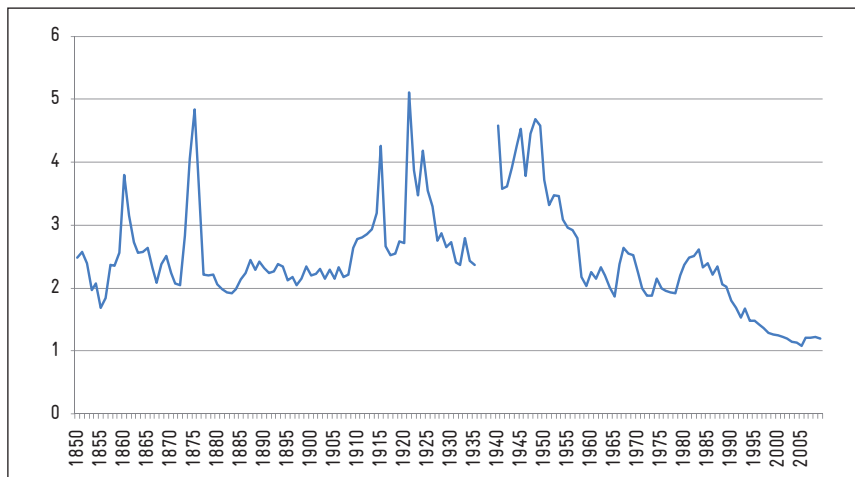
3.2. LA PRIORITAT DE LA DESPESA MILITAR EN L'ÚLTIM SEGLE I MIG: ALGUNS INDICADORS

Els gràfics 4 i 5 expressen les xifres de despesa militar com a percentatge del PIB (ràtio anomenada habitualment «càrrega militar») i com a percentatge de la despesa total de l'Estat, i permeten valorar la intensitat de l'esforç realitzat pel Sector Públic espanyol en l'àmbit militar. En el cas del gràfic 5, pels últims anys es representa també la ràtio entre la despesa militar i la despesa total de les administracions públiques, atès que la descentralització fiscal que ha tingut lloc al llarg de les últimes dècades fa que la sèrie de despesa estatal perdi ràpidament significativitat com a representativa del volum total de despesa pública.

Ambdós gràfics permeten observar com la despesa militar espanyola es va mantenir a l'entorn del 2,5 per cent del PIB i entre el 25 i el 30 per cent de la despesa pública total durant tot el segle posterior a 1850. En altres paraules, en un context de subdesenvolupament del

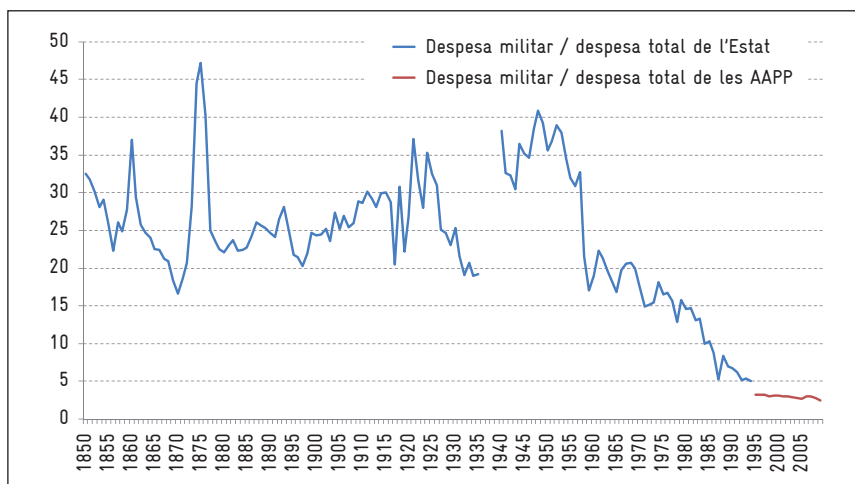
6. Encara que no es disposa de dades de despesa pública pels anys de la Guerra Civil, el salt de la sèrie entre 1935 i 1940 és un indicador clar de la intensitat del creixement de la despesa militar també en aquells anys.

Gràfic 4. Despesa militar espanyola / PIB (%)

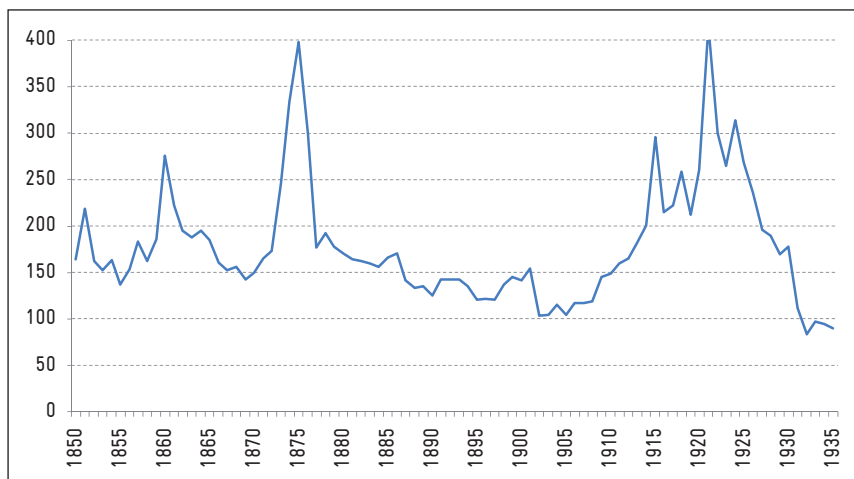
Fonts: a) despesa militar, elaboració pròpia a partir de les Cuentas Generales del Estado i la base de dades del SIPRI; b) PIB de Prados de la Escosura (2003) i, a partir de 2000, Instituto Nacional de Estadística.

Gràfic 5. Despesa militar / despesa pública total (%)

Fonts: per la despesa militar, veure gràfic 1; per la despesa de l'Estat, Comín i Díaz (2005), i per le despesa de les Administracions Públiques, bases de dades de l'Instituto Nacional de Estadística i l'IGAE.

Gràfic 6. Despesa militar / despesa social i educativa a Espanya (1850-1935) (%)

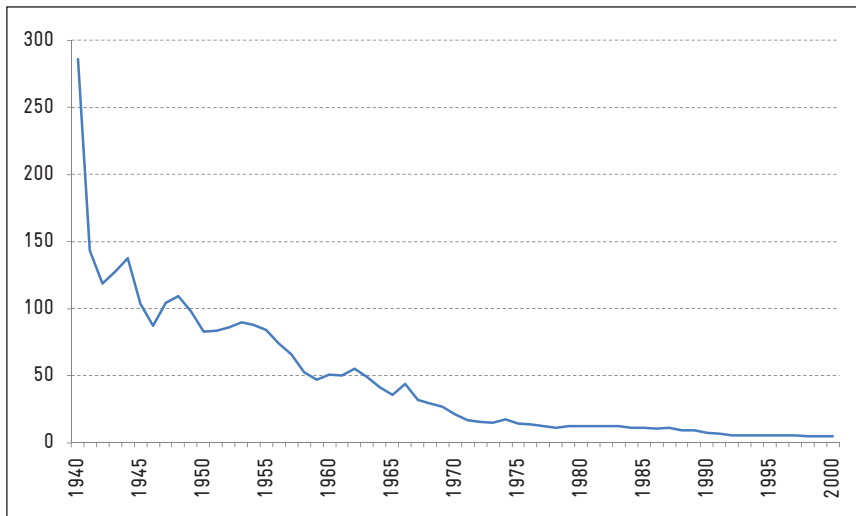

Fonts: per la despesa militar, veure gràfic 1; les dades de despesa social i educativa han estat proporcionades per Sergio Espuelas (per la despesa social veure Espuelas Barroso, 2011).

Sector Públic com el que va caracteritzar l'economia espanyola fins la segona meitat del segle xx, l'Estat va dedicar a finalitats militars entre una quarta part i un terç dels seus recursos, depenent del període. A més dels moments d'especial conflicte de les dècades de 1860 i 1870, aquests percentatges van assolir els seus màxims nivells en els anys finals de la Restauració i l'inici de la dictadura de Primo de Rivera i, molt especialment, durant la primera part de la dictadura franquista, mostrant clarament el protagonisme de l'exèrcit en aquests règims, així com la prioritat que van donar a l'ús de l'aparell militar per finalitats de repressió interna. La despesa militar espanyola només va reduir-se de forma significativa per sota dels percentatges citats a partir de finals dels anys 60, en el cas de la ràtio entre despesa militar i despesa total, i de principis dels 80, en el cas de la ràtio despesa militar/PIB.

La prioritat atorgada per l'Estat espanyol a la despesa militar es veu confirmada pels gràfics 6 i 7, que comparen la despesa militar

Gràfic 7. Despesa militar /despesa social i educatiua a Espanya (1940-2000) (%)

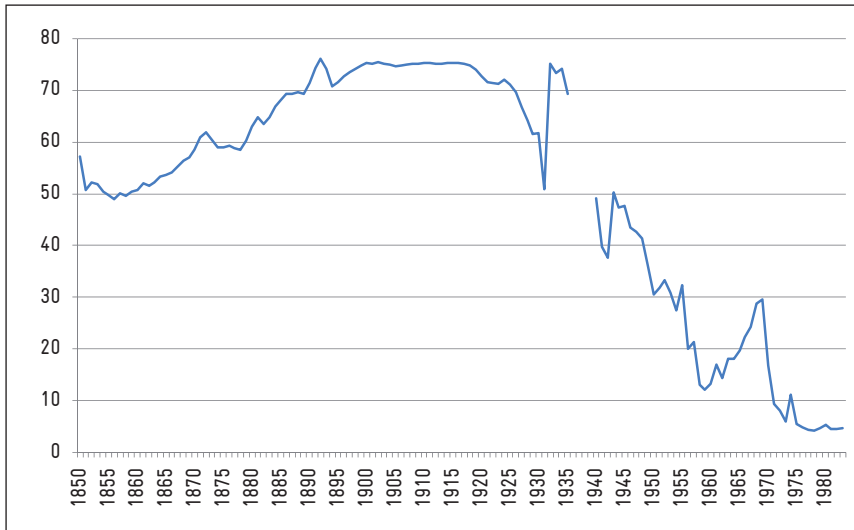
Fonts: per la despesa militar, veure gràfic 1; la sèrie de despesa social i educatiua ha estat proporcionada per Sergio Espuelas (veure Espuelas Barroso, 2011).

amb la suma de despesa social i despesa educativa durant el període d'anàlisi⁷.

D'acord amb les dades representades al gràfic 6, la despesa militar va suposar durant tot el període anterior a la Guerra Civil entorn a 1,5 vegades la despesa social i educativa total. En aquest context, crida l'atenció com, durant els anys 20, la importància de la despesa militar va augmentar fins arribar a representar 4 vegades la despesa social i educativa. Tal com mostra el gràfic 7, només a partir dels anys 40 la prioritat donada a la despesa social i educativa va començar a apropar-se a la de la despesa militar. Tanmateix, la despesa militar va ser superior a la suma de la despesa social i educativa fins l'any 1945 i la ràtio entre ambdues només va assolir nivells comparables a les d'al-

7. La sèrie de despesa social inclou la despesa pública en els següents àmbits (en forma de prestacions socials o de serveis públics): vellesa, supervivència, incapacitat, sanitat, família, polítiques actives d'ocupació, atur, habitatge i altres (aquesta última categoria inclou, essencialment, beneficència i exclusió social).

Gràfic 8. Pensions militars / Despesa pública total en pensions (%)

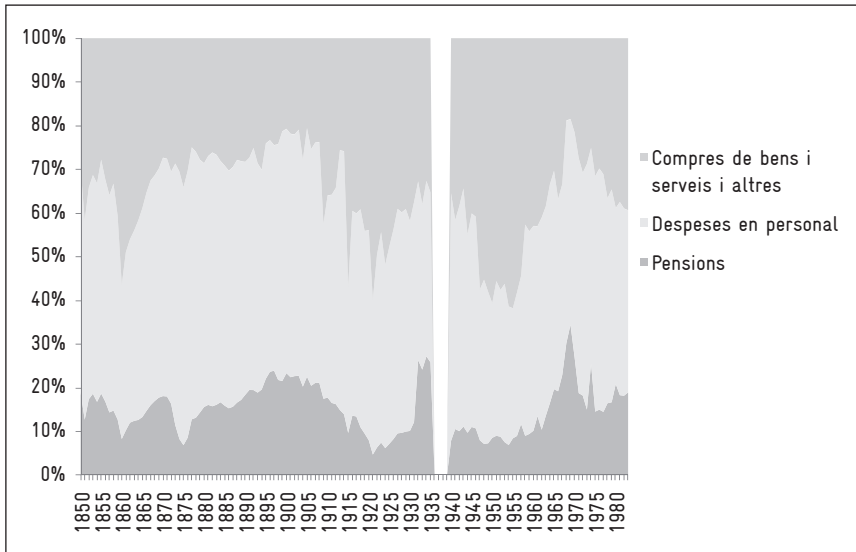

Fonts: per les pensions militars, veure gràfic 1; per la despesa pública total en pensions, Espuelas Barroso (2011).

tres països desenvolupats en els anys 70, gràcies sobre tot al desplegament del sistema de seguretat social. La prioritat de la despesa militar durant la major part del període es pot observar també al gràfic 8, que compara les pensions militars amb la despesa total pública en pensions durant el període d'anàlisi. El gràfic mostra com, abans de la Guerra Civil, les pensions dels militars espanyols representaven entorn de dos terços de la despesa pública total en pensions, i que només a partir dels anys 40 va començar a reduir-se aquesta proporció.

Per acabar aquesta anàlisi descriptiva de la sèrie de despesa militar espanyola, el gràfic 9 mostra la seva composició al llarg del període, distingint entre despeses de personal, pensions del personal militar, i compres de bens i serveis i altres despeses. Tal com podria esperar-se, els canvis en la composició de la despesa militar estan directament associats als canvis en el pes d'aquesta dins el PIB i la despesa pública total. Més concretament, en els períodes en que la despesa militar representava percentatges més elevats del PIB i la despesa pública total,

Gràfic 9. Composició de la despesa militar espanyola (%)

Fonts: veure text.

degut a les necessitats bèl·liques o a la intensitat de la repressió, les despeses de personal i les pensions retrocedien dins la despesa total, i augmentaven la seva importància les despeses en material militar⁸. En conjunt, tanmateix, la despesa militar espanyola sembla haver estat dominada en el llarg termini per les despeses de personal. Només durant els últims anys de la dècada de 1920 i els anys de la II República, així com durant la transició democràtica de la segona meitat dels 1970s, les despeses en material van sobrepassar el 30% del pressupost militar sense que hi hagués cap vinculació aparent amb augments d'intensitat de les confrontacions bèl·liques. Aquest fet pot estar vinculat a l'esforç modernitzador dels períodes republicà i democràtic, així com a la major orientació exterior de l'activitat militar espanyola iniciada amb l'etapa democràtica.

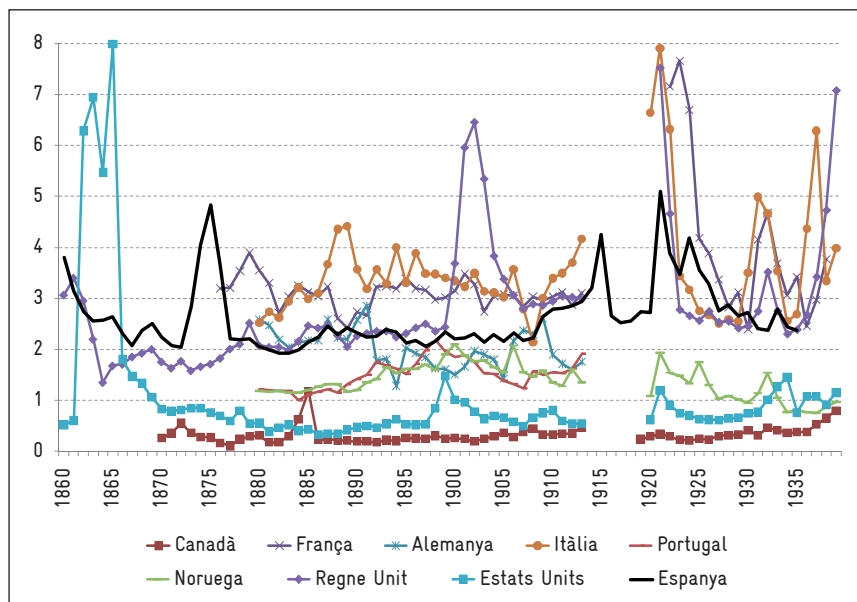
8. El coeficient de correlació entre la ràtio despesa militar/PIB i la importància de les despeses en material en el total de la despesa militar entre 1850 i 1983 és del 67%.

3.3. LA DESPESA MILITAR ESPANYOLA EN EL CONTEXTE INTERNACIONAL

A la secció anterior s'analitzava la prioritat atorgada a la despesa militar pels successius governs espanyols. Va ser aquesta prioritat major o menor que en altres països al llarg del període analitzat? En aquesta secció presentem una primera comparació de llarg termini entre la càrrega militar espanyola i la d'altres països pels quals hem trobat informació similar. Les taules 3 i 4 presenten les ràtios entre despesa militar i PIB i entre despesa militar i despesa total de l'Estat en els països de la mostra seleccionada. Les xifres de les taules han d'interpretar-se amb certa cautela, especialment pel període anterior a la Segona Guerra Mundial, degut a l'inevitable marge d'error de les estimacions històriques de PIB i a l'absència d'homogeneïtat en la construcció de les dades de despesa militar i total per aquest període.

Els gràfics 10 a 13 permeten comparar l'esforç de l'Estat espanyol en l'àmbit militar amb el d'una selecció dels països inclosos a les taules

Gràfic 10. Despesa militar / PIB en diversos països (1860-1939) (%)

Taula 3. Càrrega militar (despesa militar / PIB) en una mostra de països (1860-2009) (percentatges)

	1860-69	1870-79	1880-89	1890-99	1900-09	1910-13	1920-29	1930-39	1950-59	1960-69	1970-79	1980-89	1990-99	1999-2009
Alemanya			2,28 ^a	1,93	1,97	1,74			3,93 ^c	4,28	3,65	3,18	1,83	1,40
Bèlgica			0,92	1,06	1,13	1,03	3,85	1,73	3,82	3,06	3,17	3,11	1,74	1,20
Canadà	0,29		0,37	0,23	0,31	0,38	0,28	0,47	5,69	3,25	1,94	2,02	1,60	1,20
Dinamarca			1,89	1,81	1,31	1,71	0,74 ^b	1,25	2,78	2,73	2,53	2,26	1,78	1,44
Espanya	2,68	2,84	2,14	2,24	2,27	2,85	3,45	2,51	2,99	2,29	1,98	2,35	1,57	1,19
Estats Units	3,35	0,75	0,42	0,65	0,72	0,62	0,73	1,02	9,97	8,40	6,39	6,11	4,01	3,85
França	3,46		3,03	3,08	3,07	3,03	5,82	4,19	7,25	5,47	4,06	3,94	3,09	2,47
Holanda			2,87	3,01	2,58	2,30			4,96 ^d	4,07	3,55	3,07	2,06	1,51
Itàlia			3,26	3,52	3,08	3,69	4,06	3,99	3,77 ^e	3,04	2,79	2,34	1,95	1,90
Noruega			1,21	1,56	1,74	1,40	1,35	0,96	3,76	3,35	3,53	3,01	2,50	1,70
Portugal			1,18	1,73	1,55	1,65			3,84 ^f	6,04	5,73	3,20	2,40	1,97
Regne Unit	2,21	1,86	2,20	2,36	4,03	3,00	4,39	3,41	7,87	5,84	5,28	4,90	3,19	2,46

Fonts: per Espanya, les nostres sèries (veure Gràfic 5); per altres països, des de 1950, les xifres s'han calculat a partir de les bases de dades de despesa militar de l'OTAN i el SIPRI i, en cas necessari, les dades de PIB de la base de dades de Nacions Unides. Abans de 1950, les xifres de despesa militar s'han pres de Banks (1976); i les xifres de PIB nominal provenen de les bases de dades de Global Finance (<http://eh.net/databases/Finance/>), Historical National Accounts (<http://www.ggd.c.net/databases/hna.htm>), Measuring Worth (<http://www.measuringworth.com/>) i Jones-Obstfeld (<http://www.nber.org/databases/jones-obstfeld/>).

Notes: (a) 1876-79; (b) 1921-29; (c) 1953-59; (d) 1956-59; (e) 1951-59; (f) 1950 i 1953-59.

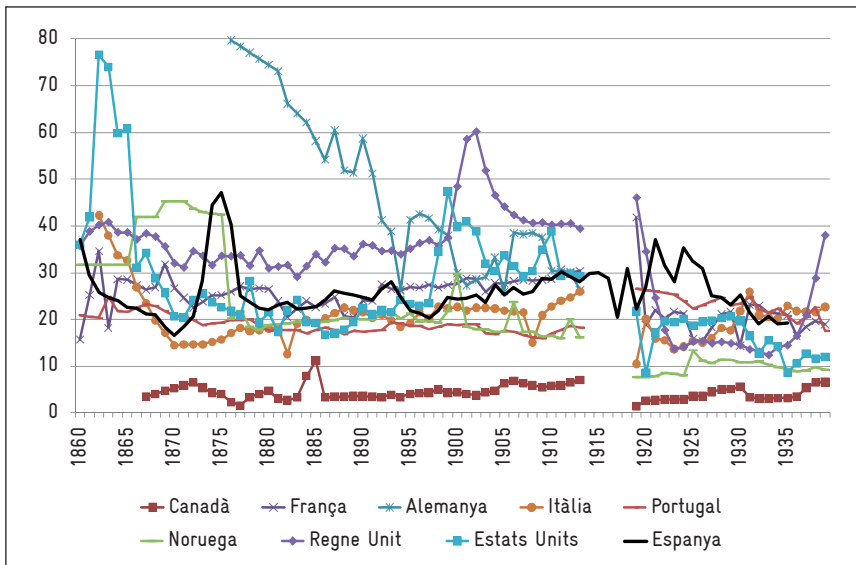
Taula 4. Despesa militar / despesa pública total en una mostra de països (1860-1973) (percentatges)

	1860-69	1870-79	1880-89	1890-99	1900-09	1910-13	1920-29	1930-39	1946-49	1950-59	1960-69	1970-73
Alemanya		77,7 ^b	61,6	41,9	32,7	29,2				26,9	25,8	23,2
Bèlgica	22,3	18,6	14,4	13,3	11,2	9,5	11,9	10,1	39,3	17,2	12,5	9,1
Canadà	4,1 ^a	4,3	4,7	4,0	5,2	6,3	3,6	4,4	19,4	35,2	19,4	10,7
Dinamarca	27,5	31,3	30,3	27,7	23,3	23,6	10,8	8,0	15,3	12,4	7,7 ^c	
Espanya	24,6	28,7	23,8	23,8	25,7	29,0	29,5	20,8	38,0	31,8	19,8	15,7
Estats Units	46,9	22,7	19,5	26,3	34,2	31,8	18,4	13,4	47,7	56,7	45,3	34,5
França	26,3	25,4	22,9	26,4	28,0	29,9	19,6	19,8	19,5	31,7	20,6	16,7
Holanda	22,4	27,5	25,3	26,8	24,4	23,2	13,6	14,8		21,5	17,2	13,3
Itàlia	29,2	16,0	19,3	20,7	21,3	24,4	16,2	22,0	21,4	17,5	12,6	10,3
Noruega	36,1	34,1	19,5	20,5	19,3	17,2	9,8	9,9	13,9	20,4	16,1	13,0
Portugal	22,0	19,7	17,6	18,4	17,4	17,9	24,4	21,5	24,4	24,8	36,5	37,4
Regne Unit	38,1	33,0	32,4	35,7	47,4	40,1	18,0	18,6	45,0	24,9	18,7	13,9

Font: elaboració pròpia a partir de Banks (1976) i, per Espanya, les nostres sèries (veure Gràfic 6).

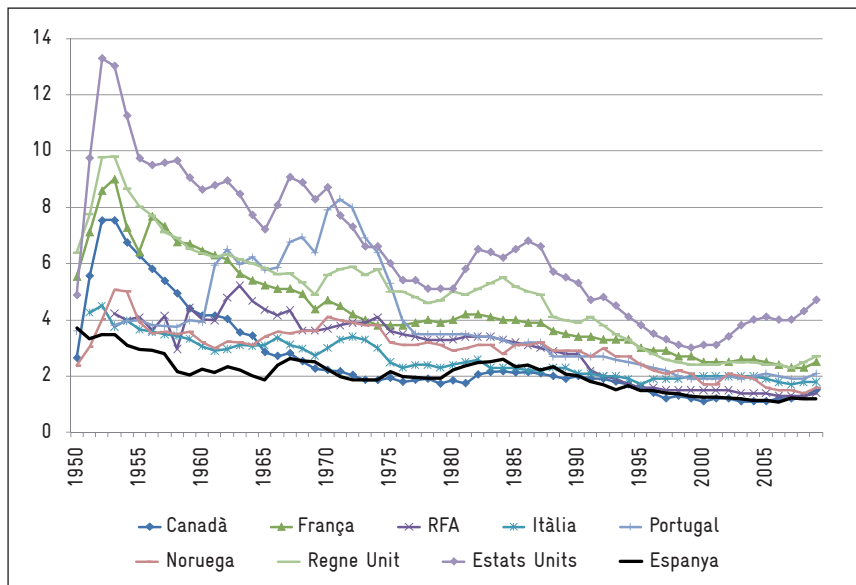
Notes: (a) 1867-69; (b) 1876-79; (c) 1960-62.

Gràfic 11. Despesa militar / despesa total de l'Estat en diversos països (1860-1939) (%)

anteriors. En els primers dos gràfics es comparen les ràtios espanyoles amb les d'altres economies desenvolupades durant el període anterior a la Segona Guerra Mundial. Més enllà de les intenses fluctuacions de les sèries representades als gràfics, associades a esdeveniments històrics concrets, cal remarcar l'elevat nivell relatiu de la despesa militar espanyola en termes comparats. Durant tot el període 1860-1935, i malgrat no participar en les dues guerres mundials, l'Estat espanyol va dedicar a despesa militar un percentatge del PIB molt proper al del Regne Unit i Alemanya i lleugerament inferior al de França i Itàlia, països tots ells protagonistes dels processos de rearmament del final del segle XIX i les primeres dècades del segle XX. D'altra banda, la despesa militar espanyola va quedar molt per damunt de la d'Estats Units o Canadà, i de la d'altres països de la perifèria europea, també marginals com Espanya en els grans conflictes del període, com ara Portugal o Noruega. En aquest context, l'elevat nivell de la despesa militar espanyola només pot explicar-se per factors com l'ús exhaustiu de l'apa-

Gràfic 12. Despesa militar / PIB en diversos països (1950-2009) (%)

rell de l'exèrcit per finalitats de repressió interna, o el sobredimensionament dels quadres superiors de l'exèrcit, sovint assenyalat per la historiografia, i que seria parcialment confirmat per la composició de la despesa militar espanyola presentada més amunt, en el gràfic 9.

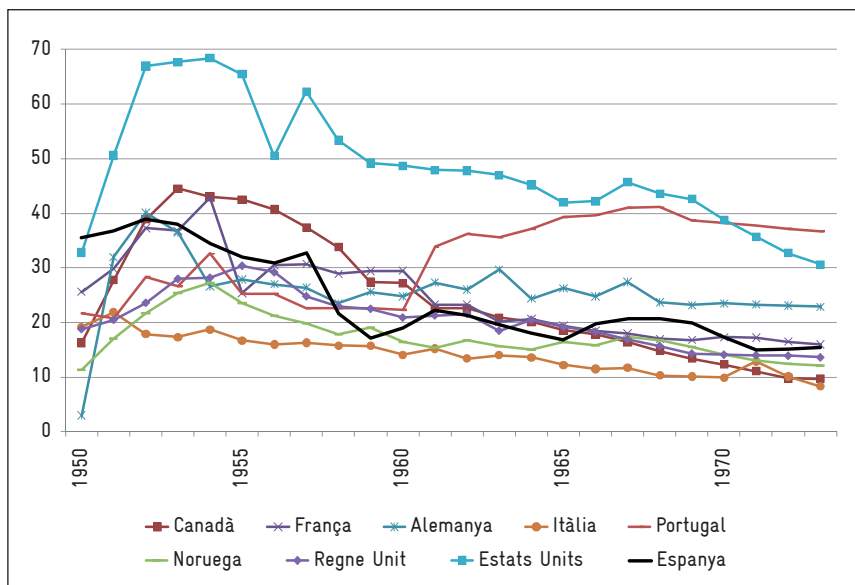
En contrast amb el període anterior, a partir de 1950 la càrrega militar espanyola sembla haver estat molt baixa en comparació amb altres països (gràfic 12). Aquesta inferioritat es fa especialment evident en els anys de la Guerra Freda, durant la qual la despesa militar va ser molt elevada als Estats Units, el Regne Unit i França. En canvi, a partir dels anys 80 i de la crisi del bloc de l'Est, les càrregues militars d'aquests països es van reduir considerablement, i van convergir, com a conseqüència, amb els nivells espanyols, que no es van reduir amb tanta intensitat.

La inferioritat de la càrrega militar espanyola durant la dictadura franquista contrasta, tanmateix, amb el fet que, com es pot veure al gràfic 13, les finalitats militars van continuar absorbint un percentatge molt significatiu de la despesa total de l'Estat. Si tenim en compte que les ràtios del gràfic es refereixen a la despesa del govern central, i que

Estats Units i la RFA tenien una despesa pública molt més descentralitzada que el règim franquista, possiblement Espanya va ser, amb Portugal, el país de la mostra en que el Sector Públic destinava un percentatge més gran dels seus recursos a despesa militar. El contrast d'aquest resultat amb la inferioritat de la ràtio despesa militar/PIB (gràfic 12) es pot explicar a partir dels subdesenvolupament del Sector Públic espanyol (i portuguès) durant la dictadura, quan en altres països la despesa pública creixia a taxes accelerades arran de la construcció de l'Estat del Benestar. En altres paraules, una capacitat militar limitada en el context internacional, com a mostra el gràfic 12, era compatible amb un pressupost públic desproporcionadament orientat cap al finançament de l'exèrcit.

En síntesi, durant tot el període anterior a la Guerra Civil, Espanya es va caracteritzar per la seva elevada càrrega militar en termes comparats, malgrat ser un país relativament marginal en l'escenari internacional. A més dels diversos conflictes (interns i colonials) que van afectar al país

Gràfic 13. Despesa militar / despesa total de l'Estat en diversos països (1950-1973) (%)

entre mitjans segle XIX i la Dictadura de Primo de Rivera, aquesta elevada càrrega militar es podria explicar, probablement, per la importància de la funció repressiva de l'exèrcit en el cas espanyol (sense descartar altres explicacions possibles, com el pes de les despeses de personal d'uns quadres militars sobredimensionats). Durant el franquisme, en canvi, l'expansió espectacular de la despesa militar a les grans potències occidentals, degut a la Guerra Freda, combinada amb el subdesenvolupament del Sector Públic de la dictadura, va fer que la càrrega militar espanyola, malgrat estar en els nivells màxims del període analitzat i absorbir un elevat percentatge de recursos públics, quedés per sota de la dels països avançats. Aquesta situació només va canviar al final de la Guerra Freda, quan la major part de països occidentals van reduir la seva càrrega militar, convergint amb els nivells espanyols.

Havent constatat la considerable importància del component militar de l'economia espanyola en el llarg termini, des d'una perspectiva comparada, així com les seves variacions al llarg del temps, en la següent secció s'analitza si la despesa militar va constituir un obstacle al creixement econòmic espanyol i a la despesa social i educativa durant el període.

3.4. DESPESA MILITAR, DESPESA SOCIAL I CREIXEMENT ECONÒMIC

D'acord amb bona part de la literatura existent, existeix un trade-off entre la despesa militar i la despesa social (en la línia de la imatge, tradicional en economia, de la necessitat d'optar entre «armes i mantega»). Sobre aquesta qüestió pot veure's, per exemple, Lindert (2004) o la recopilació de treballs sobre el tema realitzada per Yildirim i Sezgin (2002). Tanmateix, no hi ha unanimitat en la literatura sobre aquesta qüestió. Per exemple, Eloranta (2004) considera que la despesa militar i la despesa civil responen a influències diferents i, per tant, no són necessàriament excloents. De fet, aquest autor observa, per una mostra de països desenvolupats en el llarg termini, una lleu influència positiva entre ambdues categories de despesa abans de la I Guerra Mundial, i una influència negativa posterior a la guerra. En el cas dels països de l'Euro-

pea mediterrània entre 1960 i 2000, Dunne et al (2003) han observat patrons diversos. Així, mentre a Grècia i Portugal es donaria una relació negativa entre la despesa pública no militar i la despesa militar, a Espanya no hi hauria cap relació significativa entre les dues variables.

La mateixa complexitat es troba en el cas de l'estudi de les relacions entre despesa militar i creixement. A partir de la coneguda com «Hipòtesi Benoit», que postulava una relació positiva entre ambdues variables (Benoit, 1973), alguns autors han defensat la idea de què la despesa militar pot ser una forma d'estimular el creixement. És el cas, per exemple, de Whitten i Williams (2011), que consideren que la despesa militar és sovint un mitjà complementari que el govern utilitza per acomplir els seus objectius socials de benestar. En contrast, en Mintz i Huang (1991) s'observa, pel cas dels Estats Units durant els anys 1970s i 1980s, que la despesa militar pot tenir efectes negatius sobre la inversió, la qual cosa afecte de retruc al creixement econòmic. En tot cas, a partir dels treballs recents, sembla que l'impacte de la despesa militar sobre el creixement econòmic pot variar considerablement en funció del cas que s'estigui analitzant (un exemple recent, que inclou un repàs de la literatura anterior, es pot veure a Pieroni, 2009; veure també la recopilació de Dunne i Uye, 2009 i, sobre el cas espanyol, Ministerio de Defensa, 1994 i 1995).

A continuació exposem els resultats d'una anàlisi economètrica de les potencials relacions de causalitat existents entre la despesa militar, el creixement econòmic i la despesa social i educativa en Espanya en el molt llarg termini. Per tal de realitzar aquesta anàlisi, hem utilitzat les sèries temporals de despesa militar, PIB i despesa social i educativa, expressades en termes reals i en logaritmes, entre 1885 i 2000. Hem exclòs els primers anys de la mostra (1850-1884), degut al seu comportament erràtic i la presència d'observacions clarament atípiques, que afectaven als resultats dels contrastos que s'exposen a continuació.

Abans d'estudiar les relacions de causalitat entre les tres variables, hem analitzat les seves característiques. En tractar-se de sèries de llarg termini amb una clara tendència temporal, les relacions economètriques entre les tres sèries en nivells només poden interpretar-se com a autèntiques relacions estructurals si les sèries són integrades d'ordre 1

i estan cointegrades entre si. La taula 5 mostra els resultats del contrast d'arrel unitària de les tres sèries que, durant el període estudiat (1885-2000), es comporten com a integrades de primer ordre.

Taula 5. Contrastos ADF d'arrel unitària (1885-2000)

Variable	Especificació del test (constant i tendència)	Nº de retards	Contrast ADF
Log PIB	cap	1	5,03
Log despesa militar	constant, tendència	1	-3,04
Log despesa social i educativa	cap	0	4,57

H_0 : presència d'una arrel unitària.

Font: elaboració pròpia a partir de la nostra sèrie de despesa militar, la sèrie de PIB de Prados de la Escosura (2003) i les xifres de despesa social i educativa elaborades per Sergio Espuelas (veure Espuelas Barroso, 2011).

Per tal de contrastar si existeix una relació estructural entre les tres variables en el llarg termini, la Taula 6 ofereix els resultats del contrast d'Engle-Granger de cointegració. Els resultats del contrast mostren que es pot rebutjar l'absència d'una relació estructural entre les variables.

Taula 6. Contrast d'Engle-Granger de cointegració entre el PIB, la despesa militar i la despesa social i educativa (1888-2000)

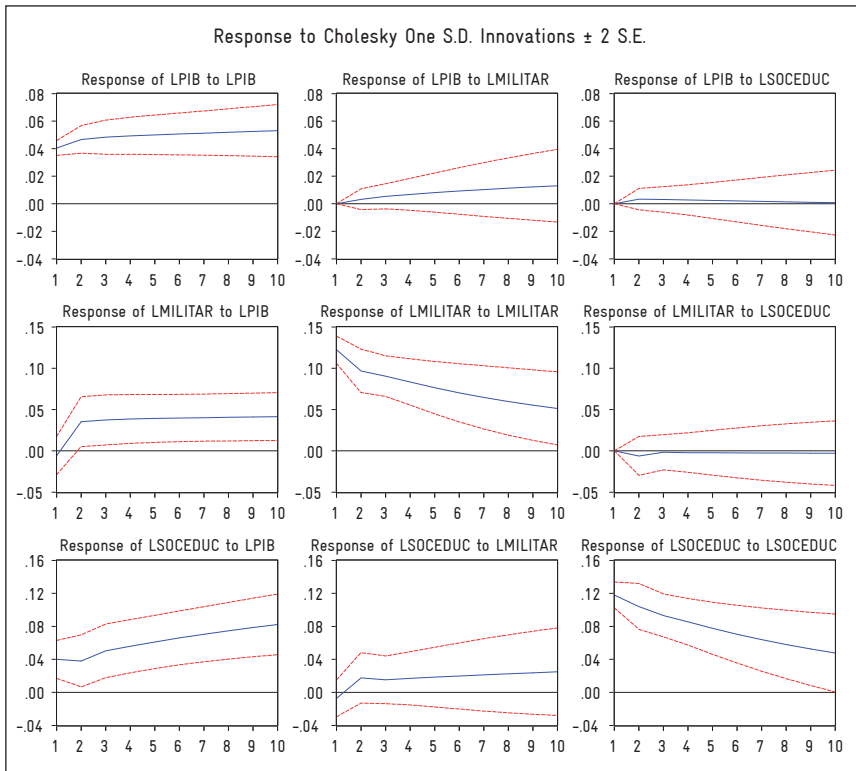
Especificació del test (constant i tendència)	Nº de retards	Contrast ADF (residus de l'equació OLS)
Constant, tendència	1	-3,60*

H_0 : no existència de cointegració (presència d'una arrel unitària en la sèrie de residus de l'equació OLS).

* Rebutj de la hipòtesi nul·la amb un 5% de significativitat.

Font: elaboració pròpia (veure Taula 5).

Gràfic 14. Anàlisi Impuls-Resposta del sistema VAR entre el PIB, la despesa militar i la despesa social i educativa (1888-2000)

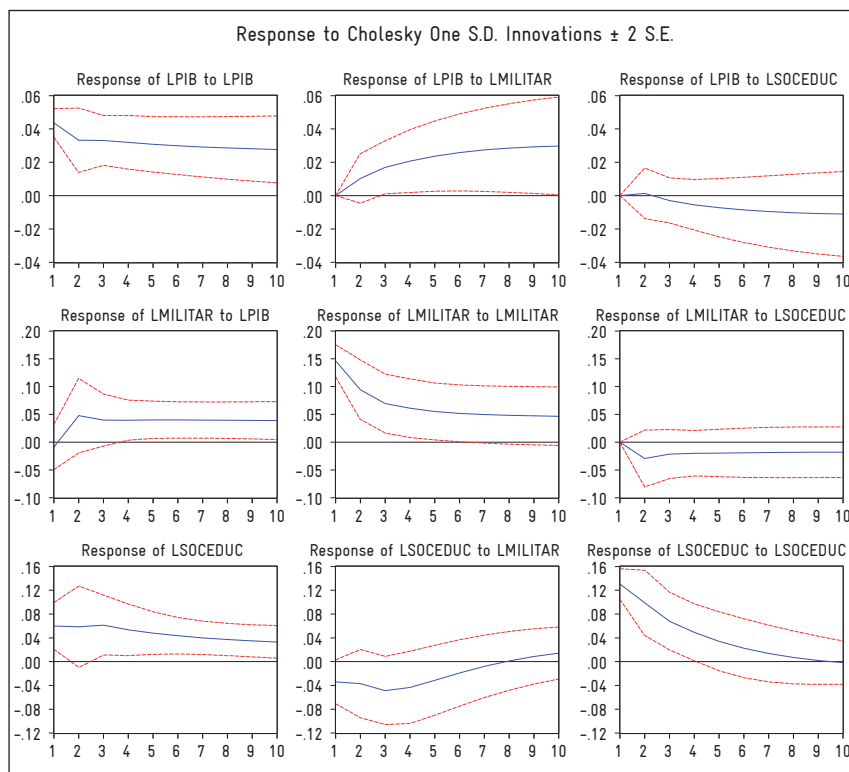
Font: elaboració pròpia (veure text i Taula 5).

El tipus de relació estructural existent entre les tres variables analitzades en el conjunt del període es presenta en el gràfic 14, que mostra els resultats de l'anàlisi impuls-resposta d'un sistema VAR en el qual s'inclouen les tres variables amb 2 retards. Aquesta anàlisi mostra la reacció gradual de cada variable, al llarg de 10 anys, a xocs procedents de les altres, tenint en compte totes les relacions presents en el sistema⁹.

9. Cal puntualitzar que, en el cas de l'impacte de la despesa militar sobre l'evolució del PIB, l'anàlisi capta primordialment els possibles efectes keynesians de la despesa.

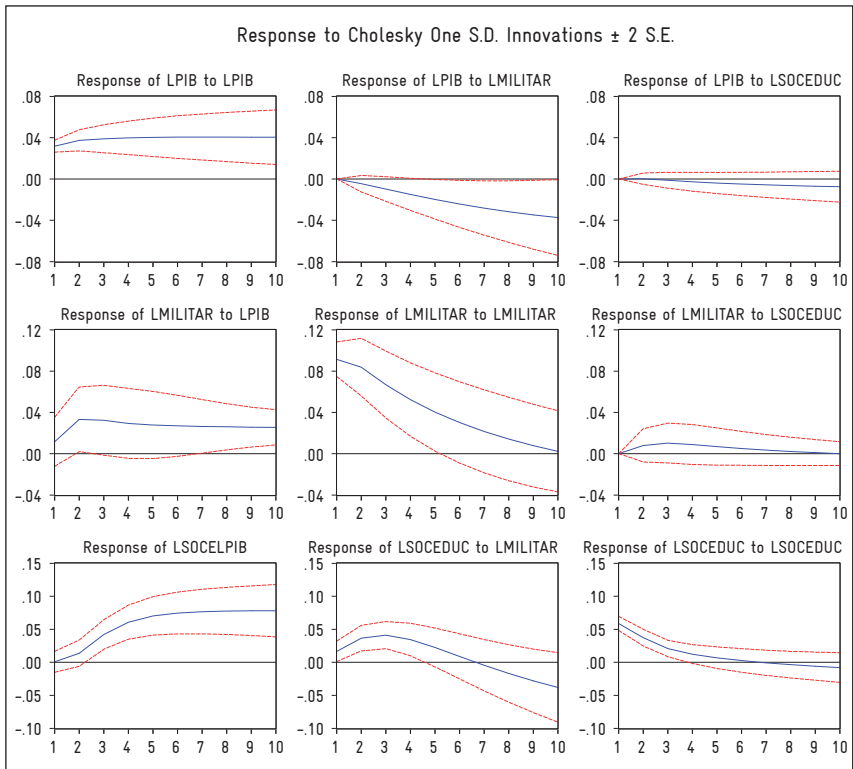
El gràfic mostra que, tal com podria esperar-se, al llarg del període 1885-2000 tant la despesa militar com la civil responien de forma positiva a les fluctuacions del PIB. En altres paraules, durant els períodes de creixement econòmic, ambdues categories de despesa es veien clarament estimulades. En canvi, cap d'elles exercia una influència clara sobre l'evolució agregada de l'economia. Aquest resultat pot explicar-se pel fet que ambdues representaven (amb l'excepció de la despesa civil durant les darreres dècades) un percentatge relativament petit del PIB. Finalment, al gràfic 14 no es percep cap relació, ni negativa (en el sentit del trade-off) ni positiva entre despesa militar i despesa

Gràfic 15. Anàlisi Impuls-Resposta del sistema VAR entre el PIB, la despesa militar i la despesa social i educativa (1888-1935)

Font: elaboració pròpia (veure text i Taula 5).

Gràfic 16. Anàlisi Impuls-Resposta del sistema VAR entre el PIB, la despesa militar i la despesa social i educativa (1940-2000)

Font: elaboració pròpia (veure text i Taula 5).

social i educativa; ans al contrari, ambdues variables semblen haver-se comportat de forma totalment independent l'una de l'altra.

Els resultats mostrats al gràfic 14 poden estar ocultant canvis importants en la relació existent entre les tres variables al llarg del temps. Per tal d'esbrinar les possibles variacions en les relacions de causalitat analitzades, els gràfics 15 i 16 mostren els resultats de l'anàlisi impuls-resposta quan el període estudiat es divideix en dues etapes (abans i després de la Guerra Civil).

Els dos gràfics anteriors indiquen que alguns dels resultats bàsics de l'anàlisi del conjunt del període es mantenen si aquest es divideix en

dues etapes. Així, en tots dos gràfics, els canvis en el PIB tenen un impacte positiu tant sobre la despesa militar com sobre la despesa social i educativa, i no hi ha cap impacte clar (ni positiu ni negatiu) d'aquest últim tipus de despesa sobre el PIB. Tanmateix, altres relacions varien amb el temps. Així, la despesa militar sembla haver tingut un impacte lleugerament positiu sobre el PIB abans de la Guerra Civil (potser a través de l'estímul del sector industrial o degut als efectes positius de la repressió del moviment obrer sobre la inversió empresarial) i, en canvi, un efecte lleugerament negatiu a partir de 1940 (que podria relacionar-se, especialment durant la dictadura franquista, amb el desplaçament de recursos cap a destinacions militars escassament productives). D'altra banda, a partir de 1940, si bé l'efecte de llarg termini de la despesa militar sobre la despesa civil continua sent nul (el que aniria en contra de la hipòtesi del trade-off entre ambdós tipus de despesa), en el curt termini s'observa un efecte positiu, encara que passatger. Aquest efecte estadístic, més que reflectir una autèntica relació de causalitat, podria estar relacionat amb la dinàmica de les diferents categories de despesa pública durant el franquisme. Tal com s'indicava més amunt, a partir de finals dels anys 50 el Sector Públic espanyol va experimentar un procés expansiu que va afectar abans a la despesa militar que a la despesa social. En altres paraules, la relació positiva entre ambdues variables que reflecteix el gràfic 16 podria no ser en realitat una relació de causalitat sinó un reflex del fet que l'expansió de la despesa militar va precedir durant bona part del període la de la despesa social i educativa; el model, en aquest sentit, podria estar recollint la precedència temporal en la prioritat donada a la despesa militar, i no un vincle causal.

3.5. LA PRIORITAT DE LA DESPESA MILITAR ESPANYOLA EN EL LLARG TERMINI: UNA PRIMERA ANÀLISI EXPLICATIVA

En aquesta secció fem una primera aproximació a les forces que podrien explicar la prioritats concedida a la despesa militar espanyola (mesurada a través de la càrrega militar, és a dir, la ràtio entre despesa militar

i PIB) en el molt llarg termini. Aquesta anàlisi està inspirada en la nombrosa literatura existent sobre els determinants de la despesa militar. D'acord amb els treballs sobre el tema, les variables habitualment utilitzades per explicar l'evolució de la càrrega militar es poden classificar en variables econòmiques, polítiques i militars.

Pel que fa a les variables econòmiques, bona part dels autors que han estudiat els condicionants de la despesa militar han intentat mesurar la influència que el nivell de renda i el creixement econòmic dels països exerceixen sobre la seva evolució. En relació al nivell de renda, podem constatar una gran diversitat de resultats en la literatura. Per una banda, autors com Goldsmith (2003), a partir de l'anàlisi de 130 països entre 1886 i 1989, observen una influència positiva del nivell de renda sobre la quantitat relativa de recursos que l'Estat destina a l'aparell militar en relació al conjunt de recursos disponibles en el país. L'autor suggereix que aquesta relació pot deure's a un context d'inseguretat internacional, en el qual només els països amb major nivell de renda poden satisfer plenament la seva demanda de seguretat. Per altra banda, en canvi, autors com Smith (1977), a partir de l'anàlisi de 15 països entre 1954 i 1973, o Dunne et al. (2008), a partir de l'anàlisi de 98 països en vies de desenvolupament entre 1981 i 1997, observen una influència negativa del nivell de renda. Smith (1977), partint d'una concepció marxista de les relacions capitalistes, defensa que els països capitalistes avançats dediquen un menor esforç a la despesa militar perquè intenten evitar les interferències que aquesta suposa per la inversió i pel creixement. L'autor argumenta que els beneficis estratègics que la despesa militar aporta al sistema capitalista són bàsicament proveïts pel país hegemònic, la qual cosa permet a la resta de països industrialitzats tenir una actitud escapista pel que fa a la despesa.

Alternativament a aquestes dues conclusions, altres autors com Batchelor et al. (2002), en un estudi de la despesa militar sud-africana des de 1963 fins a 1997, o Dunne i Perlo-Freeman (2003), en el seu estudi de més d'un centenar de països en vies de desenvolupament en el període que va de 1981 a 1997, observen com la càrrega militar dels països en estudi no sembla veure's significativament influenciada pel nivell de renda (observant, en ambdós casos, que la despesa militar aug-

menta en una proporció més o menys semblant al producte agregat). Dunne i Perlo-Freeman (2003) argumenten que la relació observada pot ser deguda a l'equilibri entre el rol defensiu de la despesa militar (segons el qual uns majors ingressos permeten prevenir un atac exterior amb una menor proporció dels recursos nacionals) i el rol de projecció del poder nacional (segons el qual uns majors ingressos permeten dedicar majors proporcions dels recursos nacionals a tenir una major capacitat ofensiva). Gadea i Montañes (2001) obtenen el mateix resultat per Espanya des de meitats del segle XIX fins a finals del segle XX.

En relació a la influència del creixement econòmic podem constatar, de nou, una gran diversitat de resultats. Per una banda, autors com Rasler i Thompson (1992), a partir de l'anàlisi del cas britànic en el període de 1950 a 1975, o el ja citat Goldsmith (2003), observen com unes elevades taxes de creixement econòmic influeixen positivament sobre la càrrega militar del país estudiat. Rasler i Thompson (1992) addueixen que aquest augment de la càrrega militar en contextos de creixement econòmic es deu a la capacitat política d'assignar recursos a l'aparell militar (en detriment d'altres partides pròpies del benestar) minimitzant els costos electorals que això comporta. Per la seva banda, Goldsmith (2003) suggereix novament que l'entorn d'inseguretat global obliga als Estats a dedicar una elevada proporció dels recursos extres a l'aparell militar. Per altra banda, i en contraposició amb les constatacions exposades, altres autors observen una relació negativa entre el creixement econòmic i la proporció de recursos que l'Estat destina a l'aparell militar. Russett (1990, 23-24) argumenta que els efectes compensatoris de la despesa pública en el marc de polítiques keynesianes porten als països a augmentar la despesa militar en temps de decreixement econòmic. L'argument és confirmat per autors com Mintz i Ward (1989) en el cas de l'Estat d'Israel, segons els quals la despesa militar s'utilitza com a política econòmica contracíclica davant de períodes de disminució de beneficis per part de les empreses de producció armamentística.

Enfront d'aquests estudis, Sprout i Sprout (1968), a partir de l'anàlisi del cas britànic des de mitjan el segle XIX fins als anys 1960, argumenten que malgrat que les etapes de ràpid creixement econòmic po-

den ser aprofitades per part del govern per tal d'incrementar els recursos destinats als objectius militars, aquesta no es realment una variable rellevant a l'hora d'analitzar la seva evolució. Els autors postulen que, en el cas britànic, les variables que afecten vertaderament l'evolució de la despesa militar són l'estructura econòmica (concretament la dependència de les importacions de matèries primeres i la conseqüent necessitat de prioritzar l'activitat exportadora) i les prioritats socials vigents.

Més enllà de la influència del creixement econòmic i el nivell de renda per càpita, alguns autors han intentat integrar en l'anàlisi altres variables econòmiques. Dunne et al (2003), per exemple, analitzen el paper de l'obertura comercial en els països de l'Europa mediterrània, amb resultats clarament divergents. Mentre l'obertura comercial sembla tenir un efecte positiu sobre la despesa militar a Grècia, el seu impacte seria negatiu en Espanya i no significatiu en el cas de Portugal.

Pel que fa als factors polítics, un dels més analitzats ha estat l'efecte de la democràcia sobre l'evolució de la despesa militar. Els resultats d'aquests estudis mostren, en general, una relació negativa entre ambdues variables. Per exemple, Sprout i Sprout (1968), a partir de l'estudi del cas britànic des de meitats del segle XIX fins als anys 1960, defensen que en un sistema polític democràtic les demandes socials de despesa en benestar disminueixen la proporció de recursos disponibles per satisfer les necessitats militars. En la mateixa línia, Garfinkel (1994), a partir de l'anàlisi de 100 països entre 1967 i 1989, considera que aquesta relació negativa es deu a que els líders polítics democràtics descompten els beneficis de la despesa militar a una major taxa que els líders polítics autoritaris, donat que necessiten aconseguir beneficis ràpids per assegurar-se el poder (el que suposaria, per tant, que la despesa militar té uns efectes positius més a llarg termini que la resta de despesa pública). Goldsmith (2003), a partir d'observacions semblants, argumenta que aquesta relació també pot ser deguda a què, per una banda, en democràcia el votant mitjà (que determina les actuacions dels governants) prefereix altres béns abans que la defensa, i per altra, que els líders de països democràtics tenen menys tendència a utilitzar la força militar per reprimir la oposició política o per

assegurar-se la lleialtat de la població. Altres estudis com Lebovic (2001), Fordham (2005), Goldsmith (2007) i Dunne et al. (2008) corroboren aquest efecte.

A més del grau de democràcia, altres autors han analitzat també l'impacte d'altres variables polítiques, com ara el signe dels partits governants (Palmer, 1990; Gadea i Montañes, 2001; Narizny, 2003; Kollias i Paleologou, 2003; Whitten i Williams, 2011), el cicle electoral (Mintz i Ward, 1994), el grau d'influència de l'exèrcit sobre els governs (Hill, 1978; Looney i Frederiksen, 2000), els interessos econòmics de la classe política (Fordham, 2008), la inestabilitat política en països veïns (Ades i Chua, 1997; Mintz i Ward, 1998; Looney i Frederiksen, 2000), l'estatus internacional dels països (mesurat pel número de missions diplomàtiques a l'estranger; veure Hill, 1978), o la corrupció (Agostino et al., 2011)

Finalment, els factors militars són, com és evident, variables que cal tenir especialment en compte de cara a determinar l'evolució de la despesa militar. Així, com es lògic, tots els autors troben una relació positiva entre els conflictes bèl·lics interestatals i els augments en la despesa militar (e.g. Cothren, 2002; Mintz i Ward, 1989; Goldsmith, 2003; Dunne et al., 2003; Kollias i Paleologou, 2003). Hill (1978), des d'una aproximació similar, observa que un passat més ple de guerres comporta un augment de la despesa militar. En el mateix àmbit, un dels elements que ha generat una major controvèrsia acadèmica ha estat la possible incidència sobre la despesa de l'augment de la rivalitat entre països i la consegüent carrera armamentística. El concepte va ser desenvolupat durant l'escalada nuclear protagonitzada pels Estats Units i la URSS durant la Guerra Freda i s'ha aplicat a diversos països en confrontació, entre els quals es troben la Índia i Pakistan, Grècia i Turquia o Israel i els estats àrabs (veure p. ex. Richardson, 1960; o Dunne i Smith, 2007). Tanmateix, Dunne i Smith (2007) consideren que l'èxit de la recerca empírica en aquest àmbit ha estat limitat, degut a les dificultats de modelització del complex fenomen de les carreres armamentístiques.

En la mateixa línia, Dunne et al (2008) proposen estudiar la influència de la despesa militar agregada del potencials països enemics, així com la influència dels possibles canvis en la percepció d'hostilitat

entre els països. Els resultats mostren com els països no només reaccionen davant d'un canvi en la despesa militar dels països enemics, sinó també dels canvis en la hostilitat entre ells. Ades i Chua (1997) observen que la despesa militar dels països està significativament correlacionada amb la despesa militar de la regió a la qual pertanyen, reforçant la idea d'una reacció enfront d'un augment potencial de l'amenaça d'agressió militar. Finalment, Eloranta (2007), en un estudi del comportament dels països industrialitzats des de 1870 fins a la Primera Guerra Mundial, observa com els països reaccionen a l'augment de la despesa militar global dels 16 països estudiats, entenent el fenomen com una reacció a un augment d'una amenaça sistèmica.

Un altre aspecte també àmpliament treballat per la literatura empírica quantitativa ha estat el comportament dels països en les aliances internacionals i la seva influència sobre el nivell de despesa militar assumit per cada membre. Els resultats del treball empíric sobre aquesta qüestió són, tanmateix, poc clars. Així, en alguns dels estudis més recents sobre el tema, com ara Goldsmith (2003), no es troba una influència positiva de les aliances sobre la variació de la despesa militar dels seus membres; en el cas de Dunne et al (2003), es troba una influència positiva de la OTAN en el cas de Portugal, però no significativa en el cas d'Espanya. Pel que fa a aquest últim país, González de la Fe y Montolio (2001) observen que Espanya ha estat efectivament un país escapista dins de la OTAN fins a finals dels anys 1990. Finalment, Eloranta (2007) constata la manca d'incidència de les aliances sobre els patrons de despesa dels països abans de 1914, observant també clarament diverses actituds escapistes.

En el nostre cas, en tractar-se d'una primera aproximació als condicionants de la despesa militar espanyola, hem limitat les variables analitzades a algunes de les característiques econòmiques, polítiques i militars més rellevants d'Espanya per les quals comptem amb informació suficient i que mostren una variació en el temps significativa en el llarg termini. Com hem indicat, la variable dependent de l'anàlisi és la càrrega militar (ràtio entre despesa militar i PIB), i hem analitzat l'efecte sobre la mateixa del logaritme de la renda per càpita, l'obertura comercial, les dictadures militars, els conflictes bèl·lics interns i externs, i la

pertinença a l'OTAN (les tres últimes mesurades a través de variables dummy pels anys corresponents). En una segona regressió, hem substituït la variable dictadura per la variable autarquia, que només té en compte el primer franquisme. Aquest canvi es justifica, d'una banda, en la coincidència de la major part de la dictadura de Primo de Rivera amb un dels períodes bèl·lics cobert per l'anàlisi (la guerra de Marroc) i, d'altra banda, pel diferent caràcter de les dues etapes de la dictadura franquista i el fet que els criteris militars de gestió de l'economia van

Taula 7. Contrastos ADF d'arrel unitària (1885-2000)

Variable	Especificació del test (constant i tendència)	Nº de retards	Contrast ADF
Despesa militar / PIB	constant	1	-2,15
Log renda per càpita	cap	1	4,00
Coefficient d'obertura	cap	0	1,62

H_0 : presència d'una arrel unitària.

Font: elaboració pròpia a partir de la nostra sèrie de despesa militar, les sèries de PIB i renda per càpita de Prados de la Escosura (2003) i la sèrie de coeficient d'obertura de l'economia espanyola de Tena (2005).

Taula 8. Contrast d'Engle-Granger de cointegració entre les variables incloses a la regressions (1885-2000)

Regressió	Especificació del test (constant i tendència)	Nº de retards	Contrast ADF (residus de l'equació OLS)
(1)	cap	0	-4,22**
(2)	cap	0	-4,86**

H_0 : no existència de cointegració (presència d'una arrel unitària en la sèrie de residus de l'equació OLS).

** Rebuig de la hipòtesi nul·la amb un 1% de significativitat.

Font: elaboració pròpia (veure Taula 7).

Taula 9. Els factors explicatius de la despesa militar en Espanya (1885-2000)

Variable dependent: ràtio entre despesa militar i PIB (%)		
	(1)	(2)
Constant	3,98** (0,73)	3,28** (0,64)
Log renda per càpita	-0,03 (0,14)	0,03 (0,11)
Grau d'obertura	-0,07** (0,01)	-0,06** (0,01)
Dummy guerra (1895-98; 1909-27)	0,63** (0,14)	0,72** (0,14)
Dummy dictadura militar	0,17 (0,15)	
Dummy autarquia (1940-1959)		0,58** (0,17)
Dummy OTAN (1982-2000)	0,72** (0,24)	0,41 (0,23)
Adj. R ²	0,58	0,62

Font: elaboració pròpia (veure Taula 7).

ser molt més importants a la primera¹⁰. Els resultats de les anàlisi d'arrel unitària de les variables utilitzades i del contrast de cointegració d'Engle-Granger de la relació entre elles es mostren a les taules 7 i 8, i els outputs de l'estimació del model es presenta a la taula 9¹¹.

10. La nostra agenda de recerca futura preveu una anàlisi més completa amb la incorporació d'altres variables potencialment significatives, com són la conflictivitat social, la inestabilitat política, la polarització social o el grau d'industrialització, així com amb l'anàlisi més precisa del grau de democratització i de la influència de l'entorn internacional. Addicionalment, preveu l'anàlisi d'altres variables dependents més enllà de la càrrega militar, com són la proporció de despesa militar respecte la despesa pública total o la despesa desagregada orgànica i econòmicament.

11. Hem limitat la mostra temporal, com en el cas de la secció anterior, al període 1885-2000, degut al comportament convuls de la variable dependent durant els anys anteriors a 1885.

D'acord amb els resultats presentats a la taula, no es pot percebre cap efecte significatiu del nivell de la renda per càpita sobre la càrrega militar espanyola. En canvi, l'altra variable econòmica analitzada, el grau d'obertura de l'economia, sembla haver tingut un impacte clarament negatiu (encara que relativament petit) sobre la despesa militar, en la mateixa línia que indicaven Dunne et al. (2003). En altres paraules, l'esforç de l'Estat espanyol en l'àmbit militar es va veure incrementat durant els períodes de relatiu tancament del país davant l'economia internacional. Aquest resultat podria estar relacionat, d'una banda, amb la vinculació del tancament econòmic amb un major nacionalisme polític i, d'altra banda, amb la possible associació de les polítiques proteccionistes, amb el seu cost en termes de benestar, amb una major necessitat de repressió per part del govern. Malgrat tot, la possible interferència de variables omeses (com poden ser, en aquest cas, les reivindicacions de caràcter nacional o les transformacions en la capacitat organitzativa del moviment obrer de les primeres dècades del segle xx) obliga a mantenir una certa prudència en les interpretacions.

Pel que fa a les variables polítiques i militars considerades, tal com podria esperar-se, la despesa militar va augmentar significativament en els anys en que Espanya es va veure involucrada en conflictes bèl·lics, com ara les guerres colonials de finals del segle XIX o les diverses etapes de la guerra del Marroc durant les primeres dècades del segle XX. En canvi, l'establiment de dictadures militars per se no sembla haver estat associat amb una major despesa en defensa. És possible, com s'ha indicat, que aquesta absència d'efectes estigui associada amb el fet que bona part de la dictadura de Primo de Rivera coincidís amb les últimes etapes de la guerra del Marroc. Però, a més, la falta d'efectes clars d'aquesta variable pot ser resultat d'una classificació inadequada dels règims polítics espanyols, en dos sentits. D'una banda, el règim de monarquia parlamentària vigent en el període anterior al cop d'estat de 1923 no era en realitat un sistema democràtic sinó un règim clientelista on es van anar desenvolupant alguns espais marginals de democràcia. Per tant, es pot esperar que la lògica de determinació de la despesa militar durant les dècades anteriors a 1923 fos molt diferent de la de la Segona República o la de la monarquia parlamentària actual.

D'altra banda, el que hem agrupat com a dictadures militars van ser, de fet, realitats molt diferents. Específicament, val la pena distingir el període de l'autarquia franquista (1939-1959), durant el qual tot el conjunt de l'economia i la societat espanyoles van ser gestionades amb criteris militars, d'altres etapes de dictadura militar en què la influència de l'exèrcit va ser significativament menor. Per tal de tenir en compte aquest matisos, en el model (2) hem substituït la variable dictadura per una variable dummy que pren valor 1 només durant els anys de l'autarquia franquista. En contrast amb la variable dictadura, la variable autarquia té un coeficient positiu i clarament significatiu, que demostra l'expansió relativa de la despesa militar que va tenir lloc durant el període.

Per acabar, hem inclòs també a les regressions una variable dummy referida als anys de pertinença d'Espanya a l'OTAN, per tal de recollir els possibles efectes de les aliances militars internacionals. D'acord amb els coeficients d'aquesta variable, la pertinença a l'OTAN ha provocat una expansió de la despesa militar espanyola (si bé aquest efecte perd significativitat en el segon model). En aquest sentit, a partir dels resultats de les regressions no sembla que es pugui afirmar taxativament que, com suggereixen Dunne et al (2003) i González de la Fe y Montolio (2001), Espanya hagi actuat de manera escapista dins de la OTAN pel que fa a la despesa militar¹².

4. CONCLUSIONS

L'objectiu d'aquest projecte de recerca era realitzar una primera aproximació a l'evolució, els determinants i els efectes de la despesa militar espanyola entre 1850 i el present des d'una perspectiva comparada. Per tal de portar a terme aquesta anàlisi, s'ha estimat, a partir de fonts

12. Hem provat també d'incloure a la regressió una variable dummy pels anys en què va haver-hi a Espanya règims democràtics (1931-35 i 1976-2000), així com una variable dummy que recull els anys en què l'exèrcit espanyol va participar en missions internacionals (a partir de 1989). Cap d'aquestes variables, tanmateix, ha resultat significativa, i per això finalment les hem exclòs de les regressions finals.

primàries, una nova sèrie de despesa militar espanyola des de 1850 fins a 1983, que s'ha enllaçat amb les dades disponibles per períodes posteriors en les bases de dades de l'OTAN i el SIPRI. A continuació se sintetitzen les principals conclusions que es poden extreure de l'estudi de les noves dades de despesa militar.

En primer lloc, la despesa militar espanyola ha crescut de forma sostinguda i a taxes significatives (un 2,2 per cent anual de mitjana) des de mitjans del segle XIX fins a l'actualitat. Aquest creixement ha estat especialment intens en alguns períodes específics: d'una banda, les etapes en que l'exèrcit espanyol es va veure implicat en guerres internes i colonials (les intervencions a l'exterior durant la dècada de 1860, les guerres civils i colonials que van esclatar durant el Sexenni Democràtic de 1868-74, la guerra de Cuba i Filipines de finals segle XIX, la guerra del Marroc entre 1909 i 1927 i, per suposat, la Guerra Civil de 1936); d'altra banda, la despesa militar va créixer de manera extraordinàriament dinàmica en el període de pau que va de principis de la dècada de 1960 a principis de la dècada de 1980. Aquest episodi de creixement s'explica per coincidir amb una expansió global del Sector Públic espanyol, quan es van posar també les bases de l'actual Estat del Benestar.

En segon lloc, des del punt de vista de la seva composició, la despesa militar espanyola ha estat dominada per les despeses de personal, el que és indicatiu del retard tecnològic i institucional de l'aparell militar espanyol en relació al dels països avançats.

En tercer lloc, pel que fa a la prioritats atorgada a la despesa militar per part de l'Estat espanyol (mesurada a través de les ràtios despesa militar / PIB i despesa militar / despesa pública total) es poden distingir diversos períodes. D'una banda, fins al 1936, la càrrega militar espanyola va ser comparable a la de les grans potències europees. Malgrat ser un país totalment marginal en l'escenari internacional i tenir un aparell militar endarrerit, l'Estat espanyol va dedicar a finalitats militars proporcions del PIB i de la despesa pública total comparables o només lleugerament inferiors a les del Regne Unit, Alemanya, França o Itàlia. Aquesta elevada prioritats de la despesa militar podria explicar-se en part pels conflictes interns i colonials en què es va veure im-

plicat el país, però aquests conflictes només van estar actius en etapes específiques. Per poder entendre l'elevada prioritat militar que va caracteritzar a l'Estat espanyol durant tot el període, cal al·ludir a altres factors com ara l'ús sistemàtic de l'aparell militar amb finalitats de repressió interna i la pròpia ineficiència de l'exèrcit i el pes de les despeses en personal.

La situació va canviar parcialment a partir de 1940. Durant la segona meitat del segle xx, la càrrega militar espanyola (ràtio despesa militar/PIB) va quedar significativament per sota de la de les grans potències militars occidentals. Tanmateix, l'Estat va continuar dedicant a finalitats militars proporcions molt altes de la despesa pública. Aquesta situació està directament relacionada amb el subdesenvolupament del Sector Públic espanyol durant el franquisme. El baixíssim nivell de la despesa pública espanyola durant el període va impedir que els recursos dedicats a l'aparell militar espanyol augmentessin al mateix ritme que en altres països, malgrat absorbir una proporció molt important del pressupost públic. Evidentment, altres categories de despesa, com ara la despesa social, van patir aquesta restricció pressupostària de manera molt més intensa que la despesa militar, en constituir categories menys prioritàries pel govern, i el dèficit acumulat per les generacions que van viure la dictadura franquista, en termes de prestacions i serveis socials, va ser molt més greu que el militar.

En quart lloc, hem analitzat si l'evolució de la despesa militar ha influït en el llarg termini sobre el creixement econòmic i la despesa social i educativa a Espanya. L'anàlisi estadístic de causalitat que hem aplicat sembla indicar que la despesa militar no ha tingut cap influència significativa, ni positiva ni negativa, sobre el creixement econòmic o sobre la despesa pública no militar en el llarg termini. En altres paraules, la nostra recerca indicaria que els arguments econòmics (la despesa militar com a estímul pel creixement o com a obstacle pel desenvolupament de la despesa social) no són rellevants, al menys en el cas espanyol, per justificar-ne augments o reduccions, i que la discussió sobre el nivell de despesa hauria d'estar basada en consideracions d'altres tipus i en arguments de caràcter polític i social. Tanmateix, els resultats de la recerca indicarien també que aquesta manca de relació

causal està amagant alguns canvis en la influència mútua entre les variables considerades al llarg del temps. Sembla, per exemple, que la despesa militar va ser lleugerament positiva pel creixement econòmic abans de la guerra civil, i lleugerament negativa posteriorment. L'anàlisi detallada d'aquestes relacions en moments històrics específics és part de la nostra agenda de recerca futura.

Finalment, hem intentat aproximar-nos als factors que poden ajudar explicar l'evolució de la prioritat de la despesa militar a Espanya en el llarg termini. Val la pena destacar diversos resultats de l'anàlisi, encara preliminar, que hem portat a terme. En primer lloc, la càrrega militar espanyola sembla haver estat totalment independent del nivell de renda per càpita. En altres paraules, el procés de desenvolupament econòmic espanyol en el llarg termini no sembla haver afectat a la dinàmica de determinació de la despesa militar, que ha estat en canvi fonamentalment associada a factors polítics i militars.

Entre aquests factors, apart de la influència òbvia dels conflictes bèl·lics, es poden destacar els efectes sobre la despesa del grau d'obertura de l'economia, de l'autarquia franquista i de la pertinença a l'OTAN (encara que en aquest darrer cas, els resultats són menys concloents). En altres paraules, el creixement de la càrrega militar espanyola s'ha vist estimulat durant els moments de tancament a l'exterior i nacionalisme econòmic (que ha anat acompanyat habitualment de nacionalisme polític) i durant la primera etapa de la dictadura franquista, en que l'exèrcit va ser protagonista del sistema polític, i el conjunt de l'economia i la societat es van gestionar amb criteris militars. Tot això sembla confirmar la rellevància dels factors de política interna en l'evolució de la despesa militar espanyola, en contrast amb la situació a les grans potències occidentals. Només durant les guerres colonials o, al final del període, arran de l'incorporació a l'OTAN, els factors internacionals semblen haver tingut algun paper. Això es pot relacionar amb la impressió, ja assenyalada, de que les funcions principals de l'exèrcit espanyol han estat molt més vinculades a la repressió a l'interior del país que a actuacions internacionals.

Aquesta recerca constitueix la primera fase d'un programa ampli d'investigació sobre la despesa militar espanyola en el molt llarg ter-

mini. A partir dels resultats globals presentats aquí, el nostre objectiu és estudiar en més detall la composició de la despesa militar entre diverses partides, així com aprofundir en l'anàlisi dels factors econòmics, polítics i socials que poden estar condicionant la seva evolució. D'altra banda, ens plantejem ampliar i millorar la nostra base de dades internacionals per tal de poder fer una anàlisi de les dades més rigorosa per les diferents etapes del període analitzat.

5. REFERÈNCIES

- Ades, Alberto; Hak B. Chua. 1997. Thy neighbor's curse: Regional instability and economic growth. *Journal of Economic Growth*, 2:279-304.
- Agostino G.; Dunne J. P.; Pieroni L. 2011., Corruption, Military Spending and Growth, University of the West of England. Discussion Papers, n° 1103.
- Alpert, Michael- 2008. *La Reforma militar de Azaña, 1931-1933*. Albolote: Comares.
- Banks, A. S. 1976. *Cross-National Time Series, 1815-1973*, vol. 2001. Ann Arbor, MI: Inter-University Consortium for Political and Social Research (ICPSR).
- Batchelor, Peter; Dunne, Paul; Lamb, Guy. 2002. The Demand for Military Spending in South Africa. *Journal of Peace Research*. 39: 339.
- Brzoska, Michael. 1995. World Military Expenditures. A *Handbook of Defence Economics*, eds. Hartley, K. i Sandler, T, Capítol 3. , Amsterdam: North-Holland,.
- Cachinero, Jorge. 1988. Intervencionismo y reformas militares en España a comienzos del Siglo xx». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 10: 155-184.
- Cardona, Gabriel. 1983.: *El poder militar en la España Contemporánea hasta la Guerra Civil*. Madrid: Siglo XXI.
- Cardona, Gabriel. 2008. *El Poder militar en el franquismo: las bayonetas de papel*. Barcelona: Flor del Viento.

- Christiansen, E. 1974. *Los orígenes del poder militar en España, 1800-1854*. Madrid: Aguilar.
- Comín, Francisco i Díaz Fuentes, Daniel. 2005. Sector público administrativo y estado del bienestar. A *Estadísticas históricas de España. Siglos XIX y XX*, coords. Carreras, Albert i Xavier Tafunell, 873-964.. Bilbao: Fundación BBVA, pp.
- Cosidó, Ignacio. 1994). *El Gasto militar: el presupuesto de defensa en España, 1982-1992*. Madrid: Eudema. .
- Cothren, Richard. 2002. A model of military spending and economic growth. *Public Choice*. 110:121-42.
- Cubel, Antonio. 1994. Los efectos del gasto del Estado en la industria de construcción naval militar en España (1877-1936)., *Revista de Historia Industrial*, 5: 93-119.
- Cuenca, Javier. 2009. Was Spain a Viable Fiscal-Military State on the Eve of the French Wars., *XV World Economic History Congress*. Utrecht.
- Dunne, J. Paul; Nikolaidou, Eftychia; Mylonidis, Nikolaos. 2003. The demand for military spending in the peripheral economies of Europe. *Defence and Peace Economics*, 14: 6, 447 — 460.
- Dunne, Paul and Perlo-Freeman, Sam. 2003. The Demand for Military Spending in Developing Countries. *International Review of Applied Economics*, 17: 1, 23-48.
- Dunne, J. Paul; Perlo-Freeman, Sam and Smith, Ron P. 2008. The Demand for Military Expenditure in Developing countries: Hostility versus Capability. *Defence and Peace Economics*, 19: 4, 293-302.
- Dunne, J. Paul and Smith, R. 2007. The econometrics of military arms races., *A Handbook of Defence Economics*, eds. Hartley, K.; Sandler, T., Capitol 28. Amsterdam: North-Holland,.
- Dunne, J. Paul and Uye. Mehmet. 2009. Defence Spending and Development. Oxfam.
- Departamento de Estadísticas del FMI. 2001. *Manual de estadísticas de finanzas públicas*. Washington: FMI.
- Eloranta, Jari. 2004. Warfare and Welfare? Understanding 19th and 20th Century Central Government Spending. *Warwick Economic Research Papers*, 699.

- Eloranta, Jari. 2007. From the Great Illusion to the Great War: Military Spending Behaviour of the Great Powers, 1870-1913. *European Review of Economic History*, 11: 255-283.
- Espuelas Barroso, Sergio. 2011. *Desigualdad, democracia y estado del bienestar. Un análisis comparativo de los determinantes del gasto social en España (1850-2005)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Tesi Doctoral.
- Fordham, Benjamin O. 2008. Economic Interests and Congressional Voting on Security Issues. *Journal of Conflict Resolution*, 52: 623.
- Fordham, Benjamin O.; Walker, Thomas C. 2005. Kantian Liberalism, Regime Type, and Military Resource Allocation: Do Democracies Spend Less?. *International Studies Quarterly*, 49:1, 141-157.
- Gadea, María-Dolores; Montañes, Antonio. 2001. An analysis of defence spending in Spain: A long-run approach. *Defence and Peace Economics*. 12:5, 369-393.
- Garfinkel, Michelle R. 1994. Domestic politics and international conflict. *American Economic Review*, 84:5, 1294-1309.
- Goldsmith, Benjamin E. 2003. Bearing the Defense Burden, 1886-1989 : Why Spend More?. *Journal of Conflict Resolution*, 47:5, 551-573.
- Goldsmith, Benjamin E. 2007. Defense Effort and Institutional Theories of Democratic Peace and Victory Why Try Harder?. *Security Studies*, 16:2, 189-222.
- González de La Fe, Pedro; Montolio, Daniel. 2001. Has Spain been free-riding in nato? An econometric approach. *Defence and Peace Economics*, 12: 5, 465 — 485.
- González Enciso, Agustín. 2009. Military Expenditure and Entrepreneurial Promotion in Modern Spain: An Unsuccessful Expedient. *XV World Economic History Congress*. Utrecht.
- Hill, Kim Quaile. 1978. Domestic politics, international linkages, and military expenditures. *Studies in Comparative International Development*, 13:1, 38-59.

- Instituto de Estudios Fiscales. 1976. *Datos básicos para la historia financiera de España, 1850-1975*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales.
- Kollias, Christos; Paleologou, Suzanna-Maria. 2003. Domestic political and external security determinants of the demand for greek military expenditure. *Defence and Peace Economics*, 14: 6, 437-445.
- Lebovic, James H. 2001. Spending Priorities and Democratic Rule in Latin America. *Journal of Conflict Resolution*, 45: 427.
- Lindert, Peter H. 2004. *Growing public social spending and economic growth since the eighteenth century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Looney, Robert E.; Peter C. Frederiksen. 2000. The effect of declining military influence on defense budgets in Latin America. *Armed Forces and Society*, 26:3, 437-49.
- Maluquer de Motes, Jordi. 2008. El crecimiento moderno de la población de España de 1850 a 2001: una serie homogénea anual. *Investigaciones de Historia Económica*, 10: 129-164.
- Ministerio de Defensa. 1994. *Gasto militar y crecimiento económico, aproximación al caso español*. Madrid.
- Ministerio de Defensa. 1995. *Gasto militar e industrialización*. Madrid.
- Mintz, Alex; Huang, Chi. 1991. Guns versus butter; the indirect link. *American Journal of Political Science*, 35:3, 738-757.
- Mintz, Alex; Ward, Michael. 1989. The political economy of military spending in Israel. *American Political Science Review*, 83:2, 521-33.
- Narizny, Kevin. 2003. Both Guns and Butter, or Neither: Class Interests in the Political Economy of Rearmament. *American Political Science Review*, 97:2.
- Palmer, Glenn. 1990. Alliance Politics and Issue Areas: Determinants of Defense Spending. *American Journal of Political Science*, 34:1, 190-211.
- Pérez Munielo, Francisco. 2009. *El Gasto de Defensa en España 1946-2009*. Madrid: Ministerio de Defensa. Secretaría General Técnica.

- Pieroni, Luca. 2009. Military Expenditure and Economic Growth. *Defence and Peace Economics*, 20:4, 327-339.
- Prados de la Escosura, Leandro. 2003. *El progreso económico de España, 1850-2000*. Bilbao: Fundación BBVA.
- Rasler, Karen A.; William R. Thompson. 1992. Political-economic tradeoffs and British relative decline. *A Defense, welfare, and growth*, eds, Chan, Steve; Mintz, Alex, 36-60. London: Routledge Kegan Paul.
- Richardson, L.F. 1960. *Arms and Insecurity: A Mathematical Study of Causes and Origins of War*. Boxwood Press, Pittsburgh.
- Russett, Bruce. 1990. *Controlling the sword: The democratic governance of national security*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sköns, Elisabeth. 2002. Understanding Military Expenditure: The SIPRI Experience. SIPRI (ASDR).
- Smith, Ron P. 1977 Military expenditures and capitalism. *Cambridge Journal of Economics*, 1:61-76.
- Sprout, Harold; Sprout, Margaret. 1968. The dilemma of rising demands and insufficient resources. *World Politics* 20:4, 660-93.
- Westing, Arthur H. 1978. Military expenditures and their reduction. *Bulletin of Peace Proposals*, 9:24-29.
- Whitten, Guy D; Williams, Laron K. 2011. Battered Guns and Welfare Hawks: The Politics of Defense Spending in Advanced Industrial Democracies. *American Journal of Political Science*, 55:1, 117-134 .
- Yildirim, Julide; Sezgin, Selami. 2002. Defence, Education and Health Expenditures in Turkey, 1924-96. *Journal of Peace Research*, 39:5, 569-580.

DOCUMENTS DE TREBALL DE L'ICIP – NORMES DE LLIURAMENT:

Institut Català Internacional per la Pau (ICIP)

- El principal objectiu de l'ICIP és promoure una cultura de la pau a Catalunya, així com arreu del món, donar suport a solucions pacífiques i a la resolució de conflictes i donar a Catalunya un paper actiu com a agent de la pau i de la investigació de la pau. L'ICIP, partint de la coherència entre els fins i mitjans, es regeix pels principis de promoció de la pau, de la democràcia, de la justícia, de la igualtat i de l'equitat en les relacions entre persones, pobles, cultures, nacions i estats. Té com a objectiu treballar per a la seguretat humana, el desarmament, la prevenció i la resolució pacífica de conflictes i tensions socials, i l'enfortiment de les arrels de la pau i de la convivència, de la construcció de la pau i de la defensa dels drets humans.

Objectius de la publicació

- L'ICIP vol crear un fòrum obert sobre temes relacionats amb la pau, els conflictes i la seguretat. El seu objectiu és obrir el debat i la discussió sobre els problemes actuals, tant teòrics com relacionats amb la recerca i el manteniment de la pau al nostre món. L'ICIP s'esforça per connectar un grup de veus eclèctic, com ara acadèmics, estudiants de doctorat, representants d'organitzacions no governamentals i representants institucionals, i per facilitar l'expressió de treballadors i escriptors amb enfocaments innovadors i constructius en la pau i la resolució de conflictes.

Abast de la publicació (llista de temes)

- L'ICIP s'interessa en les obres relacionades amb la pau, els conflictes i la recerca sobre seguretat. El seu objectiu és oferir coneixement innovador i plural sobre temes de metodologia de recerca per la pau, d'història i desenvolupament de les in-

vestigacions sobre la pau, educació per la pau, creació i manteniment de la pau, resolució de conflictes, seguretat de les persones, drets humans, seguretat mundial, seguretat ambiental, estudis de desenvolupament relacionats amb la pau i la seguretat, legislació internacional relacionada amb la pau, la democràcia, la justícia i la igualtat, desarmament, gènere, identitat i ètica amb relació a la pau, la ciència i la tecnologia associades amb la pau i la seguretat.

Públic:

- L'ICIP vol proporcionar materials accessibles, valuosos i ben documentats a totes aquelles persones interessades en la promoció de la pau. El nostre públic són acadèmics i investigadors, estudiosos de la pau i de la seguretat, treballadors de camp, representants institucionals i governamentals i el públic en general.

El procés de revisió

- Revisió feta per experts. Les presentacions hauran de ser enviades directament a l'editor de la sèrie (recerca.icip@gencat.cat), que comprovarà si l'article compleix els criteris formals i generals d'un article d'investigació, i posarà en marxa una revisió.
- El procediment de revisió és de *peer review*. El director de la sèrie triarà dos revisors anònims, en general, membres de la junta editorial, però també pot encarregar una revisió externa.
- Als revisors se'ls demana la redacció d'una ressenya en el termini d'un mes després d'haver rebut el document. Els comentaris han d'indicar clarament una d'aquestes quatre opcions: (1) acceptar sense canvis, (2) acceptar amb canvis menors, (3) permetre una segona presentació després d'haver fet canvis importants, i (4) rebutjar. Les opcions de la 2 a la 4 requereixen alguns comentaris detallats. Si un article és acceptat (opció 1 o 2), es demana als revisors que ajudin als autors a corregir els petits errors lingüístics o d'altres mitjançant anotacions en el

manuscrit. Si per a aquesta tasca utilitzen la funció de control de canvis, caldrà que s'assegurin que les observacions són anònimes.

Qui pot presentar articles?

- El criteri principal per a la presentació d'articles d'investigació és la consideració que aquest text pot ser presentat a una bona revista de acadèmica.
- S'espera del personal de l'ICIP, col·laboradors i visitants afiliats que presentin un article relacionat amb la seva investigació mentre són a l'ICIP.

Sistema de presentació

- Totes les presentacions es poden fer a l'adreça de correu electrònic de l'ICIP: recerca.icip@gencat.cat amb «Article d'investigació – presentació» com a assumpte del missatge.

Nota biogràfica de l'autor

- Tots els autors han de presentar una breu nota biogràfica que inclogui el nom complet, afiliació, adreça de correu electrònic, informació de contacte si cal i un historial professional breu. Aquesta informació s'haurà d'indicar en un full a part amb el títol. Qualsevol altra referència personal ha de ser eliminada de la presentació per tal de garantir-ne l'anonimat.

Resum

- Tots els treballs hauran d'incloure un resum en anglès (150 paraules màx.).

Paraules clau

- També s'exigeix una llista de quatre a sis paraules clau.

Llenguatge i estil

- Els autors poden presentar articles redactats en català, castellà o anglès. La presentació ha d'estar escrita amb claredat i ha de ser de fàcil lectura, amb títols que assenyalin el comen-

çament de cada secció. El document s'ha de presentar amb la font Arial 11 a doble espai i les pàgines han d'estar numerades.

- Els treballs no poden superar les 15.000 paraules (incloses les notes a peu i les referències). Els articles més llargs es tornaran a l'autor amb la petició que siguin abreujats. Els treballs que requereixen una presentació de les dades més extensa poden afegir-les en un apèndix que es comptarà per separat. Els apèndixs hauran de presentar les dades en un format de fàcil lectura i condensat.
- No s'acceptaran treballs que necessitin una revisió lingüística extensa. L'autor ha d'aplicar les petites correccions lingüístiques (així com les modificacions necessàries) suggerides pel revisor abans de l'edició final del document.

Notes al peu

- Es poden utilitzar notes al peu per proporcionar al lector informació relacionada amb el tema de l'article. Les paraules de les notes també es comptabilitzaran.

Bibliografia

- Sistema de dades d'autor de Harvard. En aquest sistema, les fonts se citen breument en el text, en general entre parèntesis, per cognom de l'autor i data de publicació. Les cites curtes s'amplien en una llista de referències en ordre alfabètic on es proporciona la informació bibliogràfica completa. Les referències bibliogràfiques han de seguir el *Chicago Manual of Style* (15a edició).

Vegeu la guia ràpida per a una citació a l'estil de Chicago a:

http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

Generadors de cites:

<http://www.workscited4u.com/>

<http://citationmachine.net/>

ICIP WORKING PAPERS

2011/4

El Foro Social Mundial y los movimientos antisistémicos
per Jordi Calvo Blackburn
(disponible en castellà i anglès)

2011/3

Cultural Relativism in the Universal Periodic Review of the Human Rights Council
per Roger Lloret Blackburn
(disponible en català i anglès)

2011/2

Nuevas tendencias en la construcción de la paz.
Otra forma de innovación Social
per Paul Ríos i Gorka Espiau
(disponible en castellà i anglès)

2011/1

La lucha contra la impunidad de los crímenes internacionales en España: de la persecución a Pinochet a la inculpación del juez Garzón
per Claudia Jiménez Cortés
(disponible en castellà)

2010/9

The Security Council and the Legitimacy of the Use of Force: Legal, Normative, and Social Aspects
per Matilde Pérez Herranz
(disponible en castellà i anglès)

2010/8

Conflict, Peace and Security in Africa: an Assessment and New Questions After 50 Years of African Independence
per Rafael Grasa i Oscar Mateos
(disponible en català i anglès)

2010/7

La OEA y la promoción de la democracia en las Américas: un objetivo en construcción
per Neus Ramis
(disponible en castellà i anglès)

2010/6

The Evolution of the Climate Change Regime: Beyond a North-South Divide?
per Daniel Abreu Mejía
(disponible en català i anglès)

2010/5

Participation of Women in Peace Processes. The Other Tables
per María Vilellas
(disponible en català, castellà i anglès)

**INTERNATIONAL
CATALAN
INSTITUTE**

FOR PEACE

GRAN VIA DE LES CORTS CATALANES 658, BAIX
08010 BARCELONA (SPAIN)
T. +34 93 554 42 70 | F. +34 93 554 42 80
ICIP@GENCAT.CAT | WWW.ICIP.CAT